

Gümnaasiumi ainekavad

Ainevaldkond „Loodusained“

Ainevaldkonna kohustuslikud kursused:

Ainevaldkonda kuuluvad bioloogia, geograafia (loodusgeograafia), füüsika ja keemia. Kursused jagunevad kohustuslikeks ja valikkursusteks. Kohustuslike kursuste arv õppeaineti on järgmine:

- 1) bioloogia - 4 kursust;
- 2) geograafia (loodusgeograafia)- 2 kursust;
- 3) keemia - 3 kursust;
- 4) füüsika - 5 kursust.

Bioloogia

I kursus “Rakud”

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Kursuse sisu

1. Bioloogia uurimisvaldkonnad

Elu tunnused, elusa ja eluta looduse võrdlus. Eluslooduse organiseerituse tasemed ning nendega seotud bioloogia haruteadused ja vastavad elukutsed. Eluslooduse molekulaarset, rakulist, organismilist, populatsioonilist ja ökosüsteemilist organiseerituse taset iseloomustavad elu tunnused. Loodusteadusliku meetodi rakendamine, lahendades bioloogiaalaseid ja igapäevaelu probleeme.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Väikesemahulise uurimistöö tegemine, et saada ülevaadet loodusteaduslikust meetodist.

2. Organismide koostis

Elus- ja eluta looduse keemilise koostise võrdlus. Vee omaduste seos organismide elutalitlusega. Peamiste kationide ja anioonide esinemine ning tähtsus rakkudes ja organismides. Biomolekulide üldine ehitus ja ülesanded. Organismides esinevate peamiste biomolekulide –

süsivesikute, lipiidide, valkude ja nukleiinhapete – ehituslikud ning talitluslikud seosed. DNA ja RNA ehituse ning ülesannete võrdlus. Vee, mineraalainete ja biomolekulide osa tervislikus toitumises.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Eri organismide keemilise koostise võrdlemine, kasutades infoallikana internetimaterjale; uurimistöö temperatuuri mõjust ensüümreaktsioonile; praktiline töö DNA eraldamiseks ja selle omadustega tutvumiseks.

3. Rakk

Rakuteooria põhiseisukohad, selle olulisus eluslooduse ühtsuse mõistmisel. Rakkude ehituse ja talitluse omavaheline vastavus peamiste inimkudede näitel. Päristuumse raku ehituse seos bioloogiliste protsessidega loomaraku põhjal. Rakutuuma ja selles sisalduvate kromosoomide tähtsus. Rakumembraani peamised ülesanded, ainete passiivne ja aktiivne transport. Ribosoomide, lüsoosoomide, Golgi kompleksi ja mitokondrite osa bioloogilistes protsessides. Tsütoplasmaorganellide ja tsütoskeleti talitus. Raku ehituse ja talitluse terviklikkus, organellide omavaheline koostöö.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Loomaraku osade ehituse ja talitluse seoste uurimine, sh arvutimudeli abil; epiteel-, lihas-, side- ja närvikoe rakkude eristamine mikroskoobis ning nendel esinevate peamiste rakuosiste kirjeldamine; uurimistöö keskkonnategurite mõjust rakumembraani talitlusele.

4. Rakkude mitmekesisus

Taimerakule iseloomulike plastiidide, vakuoolide ja rakukesta seos taimede elutegevusega. Seeneraku ehituse ja talitluse erinevused võrreldes teiste päristuumsete rakkudega. Seente roll looduses ja inimtegevuses, nende rakendusbioloogiline tähtsus. Inimese nakatumine seenhaigustesse ning selle vältimine. Eeltuumse raku ehituse ja talitluse erinevus võrreldes päristuumse rakuga. Bakterite elutegevusega kaasnev mõju loodusele ja inimtegevusele. Inimese nakatumine bakterhaigustesse, selle vältimine. Bakterite rakendusbioloogiline tähtsus.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Looma-, taime- ja seeneraku eristamine mikroskoobis ning nende peamiste rakuosiste kirjeldamine.
2. Plastiidide mitmekesisuse kirjeldamine valgusmikroskoobiga vaatluse tulemusena.

3. Seente või bakterite kasvu mõjutavate tegurite uurimine praktilise töö või arvutimudeliga.

Õpitulemused

Kursuse lõpul õpilane:

- 1) võrdleb elus- ja eluta looduse tunnuseid ning eristab elusloodusele ainuomaseid tunnuseid;
- 2) seostab eluslooduse organiseerituse tasemeid elu tunnustega ning kirjeldab neid uurivaid bioloogiateadusi ja elukutseid;
- 3) põhjendab teadusliku meetodi vajalikkust loodusteadustes ja igapäeva elu probleemide lahendamisel;
- 4) analüüsib loodusteadusliku meetodi rakendamisega seotud tekste ning annab neile põhjendatud hinnanguid;
- 5) võrdleb elus- ja eluta looduse keemilist koostist;
- 6) seostab vee omadusi organismide talitlusega;
- 7) selgitab peamiste katioonide ja anioonide tähtsust organismide ehituses ning talitluses;
- 8) seostab süsivesikute, lipiidide ja valkude ehitust nende ülesannetega;
- 9) võrdleb DNA ja RNA ehitust ning ülesandeid;
- 10) teab vee, mineraalainete ja biomolekulide osa tervislikus toitumises.
- 11) selgitab eluslooduse ühtsust, lähtudes rakuteooria põhiseisukohtadest;
- 12) seostab inimese epiteel-, lihas-, side- ja närvikoe rakkude ehitust nende talitlusega ning eristab vastavaid kudesid mikropreparaatidel, mikrofotodel ja joonistel;
- 13) selgitab rakutuuma ja kromosoomide osa raku elutegevuses;
- 14) võrdleb ainete aktiivset ja passiivset transporti läbi rakumembraani;
- 15) seostab loomaraku osade (rakumembraani, rakutuuma, ribosoomide, mitokondrite, lüsoosoomide, Golgi kompleksi, tsütoplasma võrgustiku ja tsütoskeleti) ehitust nende talitlusega;
- 16) eristab loomaraku peamisi koostisosi mikrofotodel ja joonistel;
- 17) võrdleb looma-, taime- ja seeneraku ehitust ning eristab neid nähtuna mikropreparaatidel, mikrofotodel ja joonistel;
- 18) võrdleb bakteriraku ehitust päristuumsete rakkudega;
- 19) eristab bakteri-, seene-, taime- ja loomarakke mikrofotodel ning joonistel;
- 20) toob näiteid seente ja bakterite rakendusbioloogiliste valdkondade kohta;
- 21) seostab inimesel levinumaisse seen- ja bakterhaigustesse nakatumise viise nende vältimise võimalustega;
- 22) hindab seente ja bakterite osa looduses ja inimtegevuses.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kultuuri ja väärtuspädevus	Arutelud ja tööd tekstidega.
Enesemääratluspädevus	Ülesannete lahendamine, arvamuse avaldamine, artiklite analüüs.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Erinevate ühistegevuste läbiviimine, globaal- ja kohalike probleemidega tutvumine.
Suhtluspädevus	Rühmatööde läbiviimine. Tööde esitlemine ja põhjendamine teistele. Erinevate teabeallikate kasutamine õppes.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Uurimusliku õppe läbiviimine. Tabelite lugemisoskuste ja analüüsioskuste arendamine. Praktikumide läbiviimine Loodusteadusliku uurimismeetodite rakendamine.
Ettevõtluspädevus	Teemade seostamine erinevate elukutsetega, näidete toomine bioloogia ja igapäevaelu kokkupuutepunktidega.
Õpipädevus	Probleemülesannete lahendamine. Erinevate teabeallikate kasutamine õppes. Funktsionaalse lugemisoskuse arendamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Bioloogia vallas erinevate ametite/elukutsetega tutvumine. Bioloogia erinevate teemade seostamine igapäevaeluga.
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Viiakse läbi erinevaid tegevusi keskkonnateadlikuse tõstmiseks. Tutvustatakse probleeme mis on seotud eluslooduse ja keskkonnaga ning nende ärahoidmise viise.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Probleemülesannete lahendamine, kodanikualgatuse korras erinevate bioloogialaste ettevõtmiste tutvustamine.
Kultuuriline identiteet	Tutvustatakse Eesti bioloogiasaavutusi.
Teabekeskkond	Õpetatakse eristama olulist ebaolulisest. Bioloogiaalaste teabeallikatega tutvumine, probleemülesannete lahendamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine, uute tehnoloogiate tutvustamine.
Tervis ja ohutus	Erinevate haiguste ja nende tekkepõhjustega tutvumine. Ohutustehnikatega tutvumine praktiliste tööde läbiviimise käigus.

Väärtused ja kõlblus	Arutelud, grupitööd.
----------------------	----------------------

II kursus “Organismid”

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 28

iseseisva töö tunde 7

Kursuse sisu

1. Organismide energiavajadus

Organismide energiavajadus, energia saamise viisid autotroofsetel ja heterotroofsetel organismidel. Organismi üldine aine- ja energiavahetus. ATP universaalsus energia salvestamises ja ülekandes. Hingamine kui organismi varustamine energiaga. Hingamise etappideks vajalikud tingimused ja tulemused. Aeroobne ja anaeroobne hingamine. Käärimine kui anaeroobne hingamine, selle rakenduslik tähtsus. Fotosünteesi eesmärk ja tulemus. Üldülevaade fotosünteesi valgus- ja pimedusstaadiumist ning neid mõjutavatest teguritest. Fotosünteesi tähtsus taimedele, teistele organismidele ning biosfäärile.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Hingamise tulemuslikkust mõjutavate tegurite uurimine praktilise töö või arvutimudeliga.
2. Fotosünteesi mõjutavate tegurite uurimine arvutimudeliga.

2. Organismide areng

Suguline ja mitesuguline paljunemine eri organismirühmadel, nende tähtsus ja tulemus. Raku muutused rakutsükli eri faasides. Kromosoomistiku muutused mitoosis ja meioosis ning nende tähtsus. Mehe ja naise sugurakkude arengu võrdlus ning nende arengut mõjutavad tegurid.

Kehaväline ja kehasisene viljastumine eri loomarühmadel. Munaraku viljastumine naise organismis. Erinevate rasestumisvastaste vahendite toime ja tulemuslikkuse võrdlus. Suguhaigustesse nakatumise viisid ning haiguste vältimine. Inimese sünnieelses arengus toimuvad muutused, sünnitus. Lootejärgse arengu etapid selgroogsetel loomadel. Organismide eluiga mõjutavad tegurid. Inimese vananemisega kaasnevad muutused ja surm.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Uurimuslik töö keskkonnategurite mõjust pärmseente kasvule.

2.Kanamuna ehituse vaatlus.

3. Inimese talitluse regulatsioon

Inimese närvisüsteemi üldine ehitus ja talitus. Närviimpulsi moodustumist ja levikut mõjutavad tegurid. Keemilise sünni ehitus ning närviimpulsi ülekande. Refleksikaar ning erutuse ülekande lihasesse. Närviimpulsside toime lihaskoele ja selle regulatsioon. Peaaju eri osade ülesanded. Kaasasündinud ja omandatud refleksid. Inimese närvisüsteemiga seotud levinumad puuded ja haigused ning närvisüsteemi kahjustavad tegurid.

Elundkondade talitluse neuraalne ja humoraalne regulatsioon. Inimese sisekeskkonna stabiilsuse tagamise mehhanismid. Ülevaade inimorganismi kaitsemehhanismidest, immuunsüsteemist ja levinumatest häiretest. Seede-, eritus- ja hingamiselundkonna talitus vere püsiva koostise tagamisel. Inimese energiavajadus ning termoregulatsioon.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

- 1.Närviimpulsi teket ja levikut mõjutavate tegurite uurimine arvutimudeliga.
- 2.Uurimuslik töö füüsilise koormuse mõjust organismi energiavajadusele (südame ja kopsude talitlusele).

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) analüüsib energiavajadust ja -saamist autotroofsetel ning heterotroofsetel organismidel;
- 2) selgitab ATP universaalsust energia salvestamises ja ülekandes;
- 3) selgitab keskkonnategurite osa hingamisetappide toimumises ning energia salvestamises;
- 4) toob käärmise rakendusbioloogilisi näiteid;
- 5) võrdleb inimese lihastes toimuva aeroobse ja anaeroobse hingamise tulemuslikkust;
- 6) analüüsib fotosünteesi eesmärke, tulemust ja tähtsust;
- 7) koostab ning analüüsib skemaatilisi jooniseid ja mõistekaarte fotosünteesi seoste kohta biosfääri;
- 8) teab fotosünteesi tähtsust taimedele, teistele organismidele ning kogu biosfääri.
- 9) toob näiteid mittesugulise paljunemise vormide kohta eri organismirühmadel;
- 10) hindab sugulise ja mittesugulise paljunemise tulemust ning olulisust;
- 11) selgitab fotode ja jooniste põhjal mitoosi- ja meiosisfaasides toimuvaid muutusi;
- 12) võrdleb inimese spermatogeneesi ja ovogeneesi ning analüüsib erinevuste põhjusi;

- 13) analüüsib erinevate rasedumisvastaste vahendite toimet ja tulemuslikkust;
- 14) lahendab dilemmaprobleeme raseduse katkestamise otstarbekusest probleemsituatsioonides ning prognoosib selle mõju;
- 15) analüüsib inimese vananemisega kaasnevaid muutusi raku ja organismi tasandil ning hindab pärilikkuse ja keskkonnategurite mõju elueale.
- 16) seostab inimese närvisüsteemi osi nende talitlusega;
- 17) analüüsib eri tegurite mõju närviimpulsi tekkes ja levikus;
- 18) seostab närvisüsteemiga seotud levinumaid puudeid ja haigusi nende väliste ilmingutega;
- 19) omandab negatiivse hoiaku närvisüsteemi kahjustavate ainete tarbimise suhtes;
- 20) selgitab inimorganismi kaitsesüsteeme ning immuunsüsteemi tähtsust;
- 21) koostab ning analüüsib skemaatilisi jooniseid ja mõistekaarte neuraalse ja humoraalse regulatsiooni osa kohta inimorganismi talitluste kooskõlastamises;
- 22) selgitab vere püsiva koostise tagamise mehhanisme ja selle tähtsust;
- 23) kirjeldab inimese termoregulatsiooni mehhanisme ning nendevahelisi seoseid.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kultuuri ja väärtuspädevus	Arutelud ja tööd tekstidega. Õppefilmide vaatamine.
Enesemääratluspädevus	Arutelud inimese kui terviku kohta, arvamuse avaldamine, bioloogia alaste ülesannete lahendamine.
Sotsiaalne- ja kodanikupädevus	Erinevate inimese elukeskkondadega tutvumine. Arutelud kuidas inimene mõjutab loodust ja loodust inimesest.
Suhtluspädevus	Rühmatööde läbiviimine, arutelude läbiviimine, väitlusmeetodite rakendamine, tööde esitlemine teistele.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus.	Praktikumide läbiviimine, tabelandmete töötlemine, Loodusteadusliku uurimismeetodite rakendamine.
Ettevõtluspädevus	Teemade seostamine erinevate elukutsetega, ekskursioonide korraldamine.
Õpipädevus	Probleemülesannete lahendamine, erinevate teabeallikate kasutamine õppetöös, funktsionaalse lugemisoskuse arendamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Bioloogiaga seotud ametite ja organisatsioonide tutvustamine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Piirkondlike- ja globaalprobleemidega tutvumine. Inimese ja looduse omavaheliste seoste analüüs. Õpetatakse tähtsaks pidama bioloogilist mitmekesisust.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Probleemülesannete lahendamine.
Teabekeskkond	Õpetatakse eristama olulist ebaolulisest, Artiklite analüüs, teabeallikate analüüsisioskuse arendamine, erinevate teabeallikate kasutamine õppes.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine õppes, uute tehnoloogiatega tutvumine.
Tervis ja ohutus	Praktikumide läbiviimisel ohutustehnikaga tutvumine. Erinevate haigustega tutvumine. Näidete toomine homoöstaasi säilitamiseks.
Väärtused ja kõlblus	Arutelud, grupitööd.

III kursus “Pärilikkus”

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 28

iseseisva töö tunde 7

Kursuse sisu

1. Molekulaarbioloogilised põhiprotsessid

Organismi tunnuste kujunemist mõjutavad tegurid. Molekulaarbioloogiliste põhiprotsesside (replikatsiooni, transkriptsiooni ja translatsiooni) osa päriliku info realiseerumises. DNA ja RNA sünteesi võrdlus. Geenide avaldumine ja selle regulatsioon, geeniregulatsiooni häiretest tulenevad muutused inimese näitel. Geneetilise koodi omadused. Geneetilise koodi lahtimõtestamine valgusünteesis. Valgusünteesis osalevate molekulide ülesanded ning protsessi üldine kulg.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1.Molekulaarbioloogiliste põhiprotsesside uurimine arvutimudeliga.

2. Geneetilise koodi rakenduste uurimine arvutimudeliga.

2. Viirused ja bakterid

DNA ja RNA viiruste ehituslik ja talituslik mitmekesisus, näited ning tähtsus looduses. Viiruste levik ja paljunemine. HIVi organismisisene toime ning haigestumine AIDSi. Inimesel levinumad viirushaigused ning haigestumise vältimine. Bakterite levik ja paljunemine. Viiruste ja bakterite geenitehnoloogilised kasutusvõimalused. Geenitehnoloogia rakendamisega kaasnevad teaduslikud, seadusandlikud, majanduslikud ja eetilised probleemid. Geneetika ja geenitehnoloogiaga seotud teadusharud ning elukutsed.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Bakterite mitmekesisuse uurimine.

2. Bakterite elutegevust mõjutavate tegurite uurimine praktilise töö või arvutimudeliga.

3. Pärilikkus ja muutlikkus

Pärilikkus ja muutlikus kui elutunnused. Päriliku muutlikkuse osa organismi tunnuste kujunemisel. Mutatsioonilise ja kombinatiivse muutlikkuse roll looduses ning inimtegevuses. Mittepäriliku muutlikkuse tekkemehhanismid ja tähtsus. Päriliku ja mittepäriliku muutlikkuse omavaheline seos inimese näitel.

Mendeli hübriidiseerimiskatsetes ilmnunud seaduspärasused ja nende rakenduslik väärtus. Soo määramine inimesel ning suguliiteline pärandumine. Geneetikaülesanded Mendeli seadusest, AB0- ja reesusüsteemi vererühmadest ning suguliitelisest pärandumisest. Pärilikkuse ja keskkonnategurite mõju inimese tervislikule seisundile.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Praktiline töö keskkonnategurite mõjust reaktsiooninormi avaldumisele.

2. Päriliku muutlikkuse tekkemehhanismide ja avaldumise uurimine arvutimudeliga.

Õpitulemused

- 1) hindab pärilikkuse ja keskkonnategurite osa organismi tunnuste kujunemisel;
- 2) analüüsib DNA, RNA ja valkude osa päriliku info avaldumises;
- 3) võrdleb DNA ja RNA sünteesi kulgu ning tulemusi;
- 4) hindab geeniregulatsiooni osa inimese ontogeneesi eri etappidel ning elukeskkonna mõju geeniregulatsioonile;

- 5) koostab sellise eksperimendi kavandi, mis tõestab molekulaarbioloogiliste põhiprotsesside universaalsust;
- 6) toob näiteid inimese haiguste kohta, mis seostuvad geeniregulatsiooni häiretega;
- 7) selgitab geneetilise koodi omadusi ning nende avaldumist valgusünteesis;
- 8) selgitab valgusünteesi üldist kulgu.
- 9) selgitab viiruste ehitust ning toob näiteid inimesel esinevate viirushaiguste kohta;
- 10) analüüsib viiruste tunnuseid, mis ühendavad neid elusa ja eluta loodusega;
- 11) võrdleb viiruste ja bakterite levikut ja paljunemist;
- 12) seostab AIDSi haigestumist HIVi organismisisese toimega;
- 13) võrdleb viirus- ja bakterhaigustesse nakatumist, nende organismisisest toimet ja ravivõimalusi ning väärtustab tervislikke eluviise, et vältida nakatumist;
- 14) toob näiteid viiruste ja bakterite geenitehnoloogiliste rakenduste kohta;
- 15) toob näiteid pärilikkuse ja muutlikkuse avaldumise kohta eri organismirühmadel;
- 16) võrdleb mutatsioonilise ja kombinatiivse muutlikkuse tekkepõhjust ning tulemusi;
- 17) analüüsib modifikatsioonilise muutlikkuse graafikuid;
- 18) hindab pärilikkuse ja keskkonnategurite mõju inimese tunnuste kujunemisel;
- 19) seostab Mendeli katsetes ilmnenu fenotüübilisi suhteid genotüüpide rekombineerumisega;
- 20) selgitab inimesel levinumate suguliiteliste puuete geneetilisi põhjusti;
- 21) lahendab geneetikaülesandeid Mendeli seadusest, ABO- ja reesusüsteemi vererühmadest ning suguliitelisest pärandumisest;
- 22) suhtub vastutustundlikult keskkonnategurite rolli inimese puuete ja haiguste tekkes.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kultuuri ja väärtuspädevus	Arutelud, tööd tekstidega, õppefilmide vaatamine.
Enesmääratluspädevus	Ülesannete lahendamine, arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne- ja kodanikupädevus	Arutelude läbiviimine, ülesannete lahendamine, inimese looduskeskkonna omavahelise suhestumise analüüs. Erinevate rassitüüpidega tutvumine.
Suhtluspädevus	Väitluste läbiviimine, arutelude läbiviimine, tööde esitlemine ja põhjendamine teistele, avaliku esinemise oskuste arendamine.

Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogialalne pädevus	Tabellandmete analüüs, ülesannete lahendamine, loodusteaduslikke meetodite rakendamine õppes, praktikumide läbiviimine seadmetega.
Ettevõtluspädevus	Teemade seostamine erinevate ametite ja organisatsioonidega.
Õpipädevus	Probleemülesannete lahendamine, funktsionaalse lugemisoskuste arendamine, teabeallikate otsimise ja analüüsioskuste arendamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Tuuakse näiteid erinevatest bioloogiaga seotud elukutsetest, arutelude korraldamine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Arutelud keskkonnaprobleemidest ja inimese mõjust loodusele ja inimesele endale, arutlud säästva arengu printsiipidest.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Probleemülesannete lahendamine, kodanikualgatuse korras loodud ürituste ja organisatsioonide tutvustamine.
Teabekeskkond	Tutvustatakse teabeotsingu meetodeid, artiklite analüüs, teabeallikate analüüsi oskuse arendamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine, ülesannete lahendamine, uute tehnoloogiate tutvustamine, rakendusbioloogiaga tutvumine.
Tervis ja ohutus	Praktikumide läbiviimisel ohutustehnikaga tutvumine. Erinevate haigustega tutvumine. Näidete toomine.

IV kursus “Evolutsioon ja ökoloogia”

Aine maht: 35 tundi, neist:

auditoorseid tunde 28

iseseisva töö tunde 7

Kursuse sisu

1. Bioevolutsioon

Evolutsiooniidee täiustumise seos loodusteaduste arenguga. Darwini evolutsiooniteooria põhiseisukohad. Loodusteaduslikest uuringutest tulenevad evolutsioonitõendid. Eri seisukohad

elu päritolu kohta Maal. Bioevolutsiooni varased etapid ja nüüdisaegsete eluvormide kujunemine. Olelusvõitlus, selle vormid. Loodusliku valiku vormid ja tulemused. Kohastumuste eri vormide kujunemine. Mutatsioonilise muutlikkuse, kombinatiivse muutlikkuse, geneetilise triivi ja isolatsiooni osa liigitekkes. Makroevolutsiooniliste protsesside – evolutsioonilise mitmekesisustumise, täiustumise ja väljasuremise – tekkemehhanismid ning avaldumisvormid. Bioevolutsioon ja süstemaatika.

Inimlaste lahknemine inimahvidest ning uute tunnuste kujunemine. Perekond inimene, selle eripära võrreldes inimahvidega. Teaduslikud seisukohad nüüdisinimese päritolu kohta. Inimese evolutsiooni mõjutavad tegurid, bioloogiline ja sotsiaalne evolutsioon. Bioevolutsiooni pseudoteaduslikud käsitlused.

Evolutsiooni uurimisega seotud teadusharud ning elukutsed.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Olelusvõitluse tulemuste uurimine arvutimudeliga.
2. Praktiline töö loodusliku valiku tulemustest kodukoha looduses.

2.Ökoloogia

Abiootiliste ökoloogiliste tegurite mõju organismide elutegevusele. Ökoloogilise teguri toime graafiline iseloomustamine ning rakendamise võimalused. Biootiliste ökoloogiliste tegurite mõju organismide erinevates kooseluvormides.

Ökosüsteemi struktuur ning selles esinevad vastastikused seosed. Toiduahela peamiste lülide – tootjate, tarbijate ja lagundajate – omavahelised toitumissuhted. Iseregulatsiooni kujunemine ökosüsteemis ning seda mõjutavad tegurid. Ökoloogilise tasakaalu muutuste seos populatsioonide arvu ja arvukusega. Ökoloogilise püramiidi reegli ülesannete lahendamine. Biosfääri läbiv energiavoog kui Maal eksisteeriva elu alus.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Uuring abiootiliste tegurite mõjust populatsioonide arvule või arvukusele.
2. Ökosüsteemi iseregulatsiooni uurimine arvutimudeliga.

3.Keskkonnakaitse

Liikide hävimist põhjustavad antropogeensed tegurid ning liikide kaitse võimalused. Bioloogilise mitmekesisuse kaitse vajadus ja meetmed. Loodus- ja keskkonnakaitse nüüdisaegsed suunad Eestis ning maailmas. Eesti keskkonnapoliitikat kujundavad riiklikud kokkulepped ja riigisisemed meetmed. Säästva arengu strateegia rakendumine isiklikul, kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. Looduskaitse seadusandlus ja korraldus Eestis. Teaduslike, majanduslike, eetilise-moraalsete seisukohtadega ning õigusaktidega arvestamine, lahendades keskkonnaalaseid

dilemmaprobleeme ning langetades otsuseid. Kodanikuaktiivsusele tuginevad loodus- ja keskkonnakaitselised suundumused ning meetmed.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Väikesemahuline uuring säästva arengu strateegia rakendamises kohalikul tasandil.
2. Isikliku igapäevase tegevuse analüüs seoses vastutustundliku ja säästva eluviisiga.

Õpitulemused

- 1) selgitab Darwini evolutsioonikäsitlust;
- 2) toob näiteid loodusteaduslike uuringute kohta, mis tõestavad bioevolutsiooni;
- 3) analüüsib ja hindab erinevaid seisukohti elu päritolu kohta Maal;
- 4) võrdleb loodusliku valiku vorme, nende toimumise tingimusi ja tulemusi;
- 5) analüüsib ning hindab eri tegurite osa uute liikide tekkes;
- 6) analüüsib evolutsioonilise mitmekesisuse, täiustumise ja väljasuremise tekkemehhanisme ning avaldumisvorme;
- 7) hindab bioloogiliste ja sotsiaalsete tegurite osa nüüdisinimese evolutsioonis;
- 8) suhtub kriitiliselt bioevolutsiooni pseudoteaduslikesse käsitlustesse.
- 9) seostab abiootiliste tegurite toimet organismide elutegevusega;
- 10) analüüsib abiootiliste ja biootiliste tegurite toime graafikuid ning toob rakenduslikke näiteid;
- 11) seostab ökosüsteemi struktuuri selles esinevate toitumissuhetega;
- 12) koostab ning analüüsib skemaatilisi jooniseid ja mõistekaarte toitumissuhete kohta ökosüsteemis;
- 13) selgitab iseregulatsiooni kujunemist ökosüsteemis ning seda ohustavaid tegureid;
- 14) hindab antropogeense teguri mõju ökoloogilise tasakaalu muutumisele ning suhtub vastutustundlikult ja säästvalt looduskeskkonnasse;
- 15) lahendab ökoloogilise püramiidi reegli ülesandeid;
- 16) koostab ja analüüsib biosfääri läbiva energiavoo muutuste skemaatilisi jooniseid.
- 17) analüüsib inimtegevuse osa liikide hävimises ning suhtub vastutustundlikult enda tegevusesse looduskeskkonnas;
- 18) selgitab bioloogilise mitmekesisuse kaitse olulisust;
- 19) väärtustab bioloogilist mitmekesisust ning teadvustab iga inimese vastutust selle kaitses;

- 20) teadvustab looduse, tehnoloogia ja ühiskonna vastastikuseid seoseid ning põhjendab säästva arengu tähtsust isiklikul, kohalikul, riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil;
- 21) selgitab Eesti „Looduskaitseaduses“ esitatud kaitstavate loodusobjektide jaotust ning toob näiteid;
- 22) on teadlik loodus- ja keskkonnahoiust kui kultuurinähtust;
- 23) lahendab kohalikele näidetele tuginevaid keskkonnavalaseid dilemmaprobleeme, arvestades teaduslikke, majanduslikke, eetilisi seisukohti ja õigusakte;
- 24) analüüsib kriitiliselt kodanikuaktiivsusele tuginevaid loodus- ja keskkonnakaitselisi suundumusi ja meetmeid ning kujundab isiklikke väärtushinnanguid.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kutluuri ja väärtuspädevus	Arutelud ja tööd tekstidega, õppefilmide vaatamine.
Enesemääratluspädevus	Artiklite analüüs, ülesannete lahendamine, isikliku arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Looduskaitsealaste probleemidega tutvumine. Loodussäästliku eluviiside tutvustamine. Arutelud looduse kaitsmise vajalikkusest.
Suhtluspädevus	Rühmatööde läbiviimine, tööde esitlemine ja põhjendamine teistele, ekskursioonide läbiviimine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	IKT rakendamine, uurimusliku õppe läbiviimine, ülesannete lahendamine, loodusteaduslike meetodite rakendamine õppes.
Ettevõtluspädevus	Põhjus-tagajärg seoste loomine, teemade seostamine erinevate elukutsetega.
Õpipädevus	Arutelud, grupitööd, probleemülesannete lahendamine, funktsionaalse lugemisoskuse arendamine, teabeallikate kasutamise oskuse arendamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Tutvub erinevate ametite/elukutsetega, haridus- ja koolitusvõimalustega keskkonnakaitseks
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Arutelud inimese ja keskkonna vahelistest seostest, tutvustatakse säästva arengu printsiipe, arutelude läbiviimine.

Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Tutvustatakse kodanikuaktiivsusele tuginevaid loodus- ja keskkonnakaitselisi tegevusi.
Kultuuriline identiteet	Õpetatakse tähtsaks pidama loodus- ja keskkonnahoidu kui kultuurinähtust.
Teabekeskkond	Artiklite analüüs, õpetatakse eristama olulisest ebaolulisest erinevates teabeallikates.
Tehnoloogia ja innovatsioon	Praktikumide läbiviimine, uute tehnoloogiate tutvustamine aines, IKT rakendamine.
Tervis ja ohutus	Tutvustatakse pärilikkuse ja keskkonnategurite mõju inimese tervislikule seisundile.
Väärtused ja kõlblus	Arutelud, grupitööd.

Geograafia

I kursus „Rahvastik ja majandus“ (kuulub sotsiaalainete valdkonda)

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 28

iseseisva töö tunde 7

Kursuse sisu

1. Geograafia areng ja uurimismeetodid

Geograafia areng ja peamised uurimisvaldkonnad. Nüüdisaegsed uurimismeetodid geograafias.

Põhimõisted: inim- ja loodusgeograafia, kaugseire, GIS, Eesti põhikaart.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Tutvumine interaktiivse kaardi võimalustega ja Maa-ameti kaardiserveriga.

2. Rahvastik

Rahvastiku paiknemine ja tihedus, seda mõjutavad tegurid. Maailma rahvaarv ja selle muutumine. Demograafiline üleminek. Rahvastiku struktuur ja selle mõju riigi arengule.

Sündimust ja suremust mõjutavad tegurid. Rahvastikupoliitika. Rände põhjused ning liigitamine. Peamised rändevoos maailmas. Rände tagajärjed. Pagulasprobleemid maailmas.

Põhimõisted: demograafia, demograafiline üleminek, traditsiooniline rahvastiku tüüp, nüüdisaegne rahvastiku tüüp, demograafiline plahvatus, rahvastiku vananemine, sündimus, suremus, loomulik iive, rahvastiku soolis-vanuseline koosseis, migratsioon, immigratsioon, emigratsioon, migratsiooni tõmbe- ja tõuketegurid, tööhõive struktuur, rahvastikupoliitika.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Teabeallikate järgi ühe valitud riigi demograafilise situatsiooni ülevaate koostamine.

3.Asustus

Asustuse areng maailmas ning asulate paiknemist mõjutavad tegurid eri aegadel. Linnad ja maa-asulad arenenud ja arengumaades. Linnastumise kulg maailmas. Linnade sisestruktuur ning selle muutumine. Linnastumisega kaasnevad probleemid arenenud ja arengumaades. Linnakeskkond ja selle planeerimine.

Põhimõisted: linnastumine, eeslinnastumine, ülelinnastumine, slumm, linna sisestruktuur.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Oma koduasula / valla sisestruktuuri analüüs.

4. Muutused maailmamajanduses

Muutused majanduse struktuuris ja hõives. Tootmist mõjutavad tegurid ning muutused tootmise paigutuses. Rahvusvahelised firmad. Autotööstus. Turismi areng. Turismi roll riigi majanduses ja mõju keskkonnale. Transpordi areng ja mõju maailmamajandusele. Rahvusvaheline kaubandus.

Põhimõisted: majanduse struktuur, primaarne, sekundaarne, tertsiaarne ja kvaternaarne sektor, kapital, võrgustikupõhine majandus, kõrgtehnoloogiline tootmine, teaduspark, rahvusvaheline firma, geograafiline tööjaotus, transpordigeograafiline asend.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine: teabeallikate põhjal ühe valitud riigi transpordigeograafilise asendi või turismimajanduse analüüs.

5. Ühiskonna areng ja üleilmastumine

Riikide liigitamine arengutaseme ja panuse järgi maailmamajandusse. Arengutaseme mõõtmine. Eri arengutasemega riigid. Agraar-, tööstus- ja infoühiskonna rahvastik, majandus ning ruumiline korraldus. Üleilmastumine ja maailmamajanduse areng.

Põhimõisted: agraar-, industriaal- ja infoühiskond, arengumaa ja arenenud riik, üleilmastumine, SKT, inimarengu indeks.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Teabeallikate põhjal riikide võrdlus arengutaseme näitajate põhjal.

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) teab geograafia seoseid teiste teadusharudega ning geograafia kohta tänapäeva teaduses;
- 2) kasutab andmebaase vajalike andmete kogumiseks;
- 3) kasutab teabeallikaid, sh kaarte info leidmiseks, seoste analüüsiks ning üldistuste ja järelduste tegemiseks;
- 4) analüüsib teabeallikate, sh kaartide järgi etteantud piirkonna loodusolusid, rahvastikku, majandust ning inimtegevuse võimalikke tagajärgi.
- 5) analüüsib temaatiliste kaartide ja statistiliste andmete põhjal rahvastiku paiknemist ning tihedust maailmas, etteantud regioonis või riigis;
- 6) analüüsib demograafilise ülemineku teooriale toetudes rahvaarvu muutumist maailmas, etteantud regioonis või riigis ning seostab seda arengutasemega;
- 7) analüüsib rahvastikupüramiidi järgi etteantud riigi rahvastiku soolis-vanuselist struktuuri ning selle mõju majanduse arengule;
- 8) võrdleb sündimust ja suremust arenenud ja arengumaades ning selgitab erinevuste peamisi põhjusi;
- 9) toob näiteid rahvastikupoliitika ja selle vajalikkuse kohta;
- 10) teab rände liike ja rahvusvaheliste rännete peamisi suundi ning analüüsib etteantud piirkonna rännet, seostades seda peamiste tõmbe- ja tõuketeguritega;
- 11) analüüsib rändega kaasnevaid positiivseid ja negatiivseid tagajärgi lähte- ja sihtriigile ning mõjusid elukohariiki vahetanud inimesele;
- 12) analüüsib teabeallikate põhjal etteantud riigi rahvastikku (demograafilist situatsiooni), rahvastikuprotsesse ja nende mõju riigi majandusele;
- 13) on salliv teiste rahvaste kommete, traditsioonide ja religiooni suhtes.
- 14) võrdleb linnu ning maa-asulaid arenenud ja arengumaades;
- 15) analüüsib linnastumise kulgu ja erinevusi arenenud ja arengumaades;
- 16) analüüsib etteantud info põhjal linna sisestruktuuri ning selle muutusi,
- 17) toob näiteid arenenud ja arengumaade suurlinnade planeerimise ning sotsiaalsete ja keskkonnaprobleemide kohta;

- 18) analüüsib kaardi ja muude teabeallikate põhjal etteantud riigi või piirkonna asustust;
- 19) on omandanud ülevaate maailma linnastunud piirkondadest, nimetab ning näitab kaardil maailma suuremaid linnu ja linnastuid.
- 20) analüüsib teabeallikate põhjal riigi majandusstruktuuri ja hõivet ning nende muutusi;
- 21) analüüsib tootmise paigutusnihkeid tänapäeval kõrgtehnoloogilise tootmise näitel;
- 22) analüüsib tööstusettevõtte tootmiskorraldust ja paigutusnihkeid autotööstuse näitel;
- 23) toob näiteid tehnoloogia ja tootearenduse mõju kohta majanduse arengule;
- 24) analüüsib etteantud teabeallikate järgi riigi turismimajandust, selle arengueeldusi, seoseid teiste majandusharudega, rolli maailmamajanduses ning mõju keskkonnale;
- 25) analüüsib teabeallikate järgi riigi transpordigeograafilist asendit ja transpordi osa riigi majanduses;
- 26) analüüsib maailmakaubanduse peamisi kaubavoogusid.
- 27) teab arengutaseme näitajaid ning riikide rühmitamist nende alusel;
- 28) iseloomustab agraar-, industriaal- ja infoühiskonna rahvastikku, asustust, majandust ning selle ruumilist korraldust;
- 29) selgitab globaliseerumise eri aspekte, toob näiteid selle mõju kohta arenenud ja arengumaadele;
- 30) võrdleb ja analüüsib teabeallikate põhjal riikide arengutaset ning riigisiseseid arenguerinevusi;
- 31) on omandanud ülevaate maailma poliitilisest kaardist, nimetab ja näitab kaardil kõik Euroopa riigid ja pealinnad ning maailma suuremad riigid.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kultuuri ja väärtuspädevus	Teiste rahvuste kultuuri ja kommete tutvustamine. Erinevate religioonide võrdlemine. Eesti multikultuursuse tutvustamine.
Enesemääratluspädevus	Arutelud, artiklite analüüsimine. Probleemülesannete lahendamine. Isikliku arvamuse avaldamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Erinevate ühistegevuste läbiviimine. Maailma multikultuursuse tutvustamine. Globaliseerumisega seotud nähtuste tutvustamine. Arutelud Eesti rahvastikupoliitika üle.
Suhtluspädevus	Rühmatööde läbiviimine. Tööde esitlemine ja põhjendamine teistele.

	Esinemisoskuste arendamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogialane pädevus	Tööde läbiviimine erinevate teabeallikatega. Tabelandmete analüüsi läbiviimine. Graafikute koostamine. Loodusteaduslike uurimismeetodite rakendamine õppes.
Ettevõtluspädevus	Teemade seostamine erinevate elukutsetega ja ettevõtetega.
Õpipädevus	Probleemülesannete lahendamine, funktsionaalse lugemisoskuse arendamine, teabeallikate analüüsioskuse arendamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Tutvustatakse inimgeograafiaga seotud elukutseid ja ameteid.
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Kohalike ja globaalsete keskkonnaprobleemide tutvustamine. Säästva arengu printsiipide tundmaõppimine. Globaliseerumisega seotud probleemide tutvustamine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Probleemülesannete lahendamine. Tulevikulinna mängu läbiviimine. Ühe piirkonna majanduspoliitilise analüüsi läbiviimine.
Kultuuriline identiteet	Globaliseerumisega seotud plusside ja miinustega tutvumine. Erinevate kultuuride tutvustamine.
Teabekeskond	Õpetatakse eristama olulist ebaolulisest. Õpetatakse kasutama erinevaid teabeallikaid ja neis leiduvat kriitiliselt hindama.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT kasutamine õppes. Uute tehnoloogiate tutvustamine. Teadusartiklite analüüsi läbiviimine.
Tervis ja ohutus	Globaliseerumisega seotud terviseprobleemide tutvustamine.
Väärtused ja kõlblus	Õpitakse väärtustama kultuurilist mitmekesisust ja säästva majanduse põhimõtteid.

II kursus „Maa kui süsteem“ (kuulub loodusainete valdkonda)

Aine maht: 35 tundi, neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Kursuse sisu

1. Sissejuhatus

Maa kui süsteem. Energiavood Maa süsteemides. Maa teke ja areng.

Geoloogiline ajaskaala.

Põhimõisted: süsteem, avatud ja suletud süsteem.

2.Litosfäär

Litosfääri koostis. Maa siseehitus, laamtektoonika. Laamade liikumine ja sellega seotud protsessid. Vulkanism. Maavärinad.

Põhimõisted: mineraalid, kivimid, sette-, tard- ja moondekivimid, kivimiringe, maagid, mandriline ja ookeaniline maakoor, litosfäär, astenosfäär, vahevöö, sise- ja välistuum, ookeani keskahelik, süvik, kurdmäestik, vulkaaniline saar, kuum täpp, kontinentaalne rift, magma, laava, kiht- ja kilpvulkaan, aktiivne ja kustunud vulkaan, murrang, maavärina kolle, epitsenter, seismilised lained, tsunami.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

Teabeallikate põhjal ülevaate koostamine mõnest vulkaanist, tektoonilisest piirkonnast või piirkonna geoloogilisest ehitusest.

3. Atmosfäär

Atmosfääri tähtsus, koostis ja ehitus. Osoonikihi hõrenemine. Päikesekiirguse muutumine atmosfääris, kiirgusbilanss. Kasvuhooneefekt. Kliimat kujundavad tegurid. Päikesekiirguse jaotumine. Üldine õhuringlus. Temperatuuri ja sademete territoriaalsed erinevused. Õhumassid, soojad ja külmad frondid. Ilmakaart ja selle lugemine. Ilma prognoosimine ja kliimamuutused.

Põhimõisted: atmosfäär, troposfäär, stratosfäär, osoonikiht, kiirgusbilanss, kasvuhoonegaas, kasvuhooneefekt, kliimat kujundavad astronoomilised tegurid, polaar- ja pöörjooned, üldine õhuringlus, õhumass, õhurõhk, tsüklon, antitsüklon, soe ja külm front, mussoon, passaat, läänetuuled, ilmaprognoos.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Internetist ilmakaardi leidmine ning selle põhjal ilma iseloomustamine etteantud kohas ja ajas.
2. Kliimadiagrammi ja kliimakaartide järgi etteantud koha kliima iseloomustus.

4. Hüdroosfäär

Vee jaotumine Maal ja veeringe. Maailmamere tähtsus. Maailmamere roll kliima kujunemises. Veetemperatuur ja soolsus maailmameres. Hoovused. Tõus ja mõõn. Rannaprotsessid. Erinevad rannikud. Liustikud, nende teke, levik ja tähtsus. Liustike roll kliima ja pinnamoe kujunemises.

Põhimõisted: maailmameri, tõus ja mõõn, šelf, rannik, rannanõlv, lainete kulutav ja kuhjav tegevus, rannavall, maasäär, fjordrannik, laguunrannik, skäärrannik, järsk- ja laugrannik, mandri- ja mägiliustik.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. Teabeallikate põhjal ülevaate koostamine mõnest rannikust, jõest, järvest või soost.

5. Biosfäär

Kliima, taimestiku ja mullastiku seosed. Kivimite murenemine. Muld ja mulla teke. Mullatekkekategorid. Mulla ehitus ja mulla omadused. Bioomid.

Põhimõisted: bioom, ökosüsteem, aineriinge, füüsikaline ja keemiline murenemine, murend, mullatekkekategor, lähtekivim, mulla mineraalne osa, huumus, mineraliseerumine, mullahorisont, mullaprofiil, leetumine, sisse- ja väljauhtehorisont, gleistunud muld, leetmuld, mustmuld, ferraliitmuld, mulla veerežiim, muldade kamardumine.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine: teabeallikate järgi ühe piirkonna kliima, mullastiku ja taimestiku seoste analüüs.

Õpitulemused

Õpilane:

- 1) iseloomustab Maa sfääre kui süsteeme ning toob näiteid nendevaheliste seoste kohta;
- 2) analüüsib Maa sfääride ja inimtegevuse vastastikust mõju;
- 3) iseloomustab geoloogilise ajaskaala järgi üldjoontes Maa teket ja arengut.
- 4) tunneb looduses ja pildil ära lubjakivi, liivakivi, graniidi, basaldi, marmori ja gneissi, teab nende tähtsamaid omadusi ning toob näiteid kasutamise kohta;
- 5) teab kivimite liigitamist tekke järgi ja selgitab kivimiringet;
- 6) iseloomustab Maa siseehitust ning võrdleb mandrilist ja ookeanilist maakoort;
- 7) võrdleb geoloogilisi protsesse laamade eemaldumise, sukeldumise, põrkumise, nihkumise ja kuuma täpi piirkonnas;
- 8) iseloomustab teabeallikate järgi etteantud piirkonnas toimuvaid geoloogilisi protsesse, seostades neid laamade liikumisega;

- 9) iseloomustab ja võrdleb teabeallikate järgi vulkaane, seostades nende paiknemist laamtektoonikaga ning vulkaani kuju ja purske iseloomu magma omadustega;
- 10) teab maavärinate tekkepõhjust ja esinemispiirkondi, seismiliste lainete liigitamist ning maavärinate tugevuse mõõtmist Richteri skaala järgi;
- 11) toob näiteid maavärinate ja vulkanismiga kaasnevate nähtuste ning nende mõju kohta keskkonnale ja majandustegevusele
- 12) iseloomustab üldjoontes atmosfääri koostist ja kirjeldab joonise järgi atmosfääri ehitust;
- 13) selgitab joonise järgi Maa kiirgusbilanssi ning kasvuhooneefekti;
- 14) teab kliimat kujundavaid tegureid, sh astronoomilisi tegureid;
- 15) selgitab joonise põhjal üldist õhuringlust ning selle mõju konkreetse koha kliimale;
- 16) analüüsib kliima mõju teistele looduskomponentidele ja inimtegevusele;
- 17) iseloomustab ilmakaardi järgi ilma etteantud kohas, teab ilma prognoosimise nüüdisaegseid võimalusi;
- 18) iseloomustab temaatiliste kaartide ja kliimadiagrammi järgi etteantud koha kliimat ning seostab selle kliimat kujundavate tegurite mõjuga;
- 19) toob näiteid inimtegevuse mõju kohta atmosfääri koostisele.
- 20) teab vee jaotumist Maal ning iseloomustab veeringet ja veeringe lülisid Maa eri piirkondades;
- 21) selgitab hoovuste teket ja liikumise seaduspära maailmameres ning rolli kliima kujunemises;
- 22) iseloomustab joonise põhjal mullaprofiili ning selgitab mullas toimuvaid protsesse;
- 23) selgitab bioomide tsonaalset levikut ning analüüsib tundrat, parasvöötme okas- ja lehtmetsa, rohtlat, kõrbet, savanni ja vihmametsa kui ökosüsteemi;
- 24) analüüsib teabeallikate põhjal etteantud piirkonna kliima, mullastiku ja taimestiku seoseid.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kultuuri ja väärtuspädevus	Erinevate geograafiliste piirkondade kultuuriliste iseärasuste tutvustamine.
Enesemääratluspädevus	Arutelud, artiklite analüüs. Isikliku arvamuse avaldamine. Probleemülesannete lahendamine. Loodusliku mitmekesisuse seostamine erinevate rahvuste kultuuridega.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Erinevate ühistegevuste läbiviimine. Enda ja looduskeskkona seoste loomine. Säätva keskkonnahoiu

	printsiiptide arendamine. Loodusliku mitmekesisuse seostamine erinevate piirkondadega.
Suhtluspädevus	Rühmatööde läbiviimine. Tööde esitlemine ja põhjendamine teistele. Esinemisoskuste arendamine. Isikliku arvamuse avaldamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Probleemülesannete lahendamine. loodusteaduslike meetodite rakendamine, Ülesannete lahendamine tabelandmetega ja nende analüüs. Praktikumide korraldamine.
Ettevõtluspädevus	Teemade seostamine erinevate elukutsetega. Erinevate ettevõtete tutvustamine.
Õpipädevus	Probleemülesannete lahendamine, uurimusliku õppe läbiviimine, teabeallikatega töötamise oskuste arendamine. Õpetatakse õigesti kasutama interaktiivseid meetodeid.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Loodusteadustega seotud elukutsete tutvustamine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Kohalike ja globaalsete keskkonnaprobleemide tutvustamine. Viiakse läbi arutelu kuidas mõjutab loodus inimest ja inimene loodust. tutvustatakse säästva arengu printsiipe. Analüüsitakse looduslikke keskkonnaprobleeme ja nendega kaasnevaid riske.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Õpetatakse tähtsaks pidama bioloogilist mitmekesisust. Tutvustatakse rahvusvahelisi ja kohalikke organisatsioone.
Kultuuriline identiteet	Tutvustatakse Eestiga seotud loodusteadlasi ja nende saavutusi. Tutvutakse Eesti loodusliku mitmekesisusega.
Teabekeskond	Õpetatakse töötama erinevate teabeallikatega. Õpetatakse eristama olulist ebaolulisest.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT kasutamine õppes. Uute tehnoloogiate tutvustamine. Praktikumide läbiviimine.
Tervis ja ohutus	Näited haigustest ja nende levimise viisidest mis on seotud looduskeskkonnaga.
Väärtused ja kõlblus	Õpetatakse tähtsustama bioloogilist mitmekesisust. Õpetatakse toime tulema erinevates kultuurilistes piirkondades.

III kursus „Loodusvarade majandamine ja keskkonnaprobleemid“ (kuulub loodusainete valdkonda)

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Kursuse sisu

1. Põllumajandus ja keskkonnaprobleemid

Õppesisu

Maailma toiduprobleemid. Põllumajanduse arengut mõjutavad looduslikud ja majanduslikud tegurid. Põllumajandusliku tootmise tüübid. Põllumajanduslik tootmine eri loodusolude ja arengutasemega riikides. Põllumajanduse mõju keskkonnale.

Maailma kalandus ja vesiviljelus. Maailmamere reostumine ning kalavarude vähenemine.

Põhimõisted: vegetatsiooniperiood, põllumajanduse spetsialiseerumine, omatarbeline ja kaubanduslik põllumajandus, ekstensiivne ja intensiivne põllumajandus, öko- ehk mahepõllumajandus, niisutuspõllundus, alanduslehter, mullaviljakus, muldade erosioon, sooldumine ja degradeerumine, vesiviljelus.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

teabeallikate põhjal ülevaate koostamine ühe valitud riigi põllumajandusest või vesiviljelusest.

2. Metsamajandus ja -tööstus ning keskkonnaprobleemid

Õppesisu

Eri tüüpi metsade levik. Metsade hävimine ja selle põhjused. Ekvatoriaalsed vihmametsad ja nende majandamine. Parasvöötme okasmetsad ja nende majandamine. Metsatööstus arenenud ning vähem arenenud riikides. Metsade säästlik majandamine ja kaitse.

Põhimõisted: metsatüüp, bioloogiline mitmekesisus, metsasus, puiduvaru, puidu juurdekasv, metsamajandus ja -tööstus, metsatööstuse klaster, jätkusuutlik ja säästev areng.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

teabeallikate põhjal ülevaate koostamine ühe valitud riigi metsamajandusest ja -tööstusest või riikide metsamajanduse võrdlus.

3. Energiamajandus ja keskkonnaprobleemid

Õppesisu

Maailma energiaprobleemid. Energiaressursid ja maailma energiamaajandus. Nüüdisaegne tehnoloogia energiamaajanduses. Energiamaajandusega kaasnevad keskkonnaprobleemid.

Põhimõisted: energiamaajandus, energiajulgeolek, taastuvad ja taastumatud energiaallikad, fossiilsed kütused, tuuma-, hüdro-, tuule-, päikese-, biomassi-, loodete ja geotermaalenergia, energiakriis, Kyoto protokoll, saastekvoot.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

Teabeallikate järgi ülevaate koostamine ühe valitud riigi energiamaajandusest.

Õpitulemused

- 1) Selgitab toiduprobleemide tekkepõhjusi maailma eri regioonides;
- 2) iseloomustab omatarbelist ja kaubanduslikku ning intensiivset ja ekstensiivset põllumajandust eri talutüüpide näiteil;
- 3) analüüsib teabeallikate põhjal põllumajandust eri loodusolude ning arengutasemega riikides;
- 4) valdab ülevaadet olulisemate kultuurtaimede peamistest kasvatuspiirkondadest;
- 5) selgitab põllumajanduse mõju muldadele ja põhjaveele;
- 6) toob näiteid põllumajanduse ja vesiviljelusega kaasnevate keskkonnaprobleemide kohta arenenud ja vähem arenenud riikides.
- 7) selgitab metsamajanduse ja puidutööstusega seotud keskkonnaprobleeme;
- 8) nimetab maailma metsarikkamaid piirkondi ja riike ning näitab kaardil peamisi puidu ja puidutoodete kaubavoogusid;
- 9) analüüsib vihmametsa kui ökosüsteemi ning selgitab vihmametsade globaalset tähtsust;
- 10) analüüsib vihmametsade ja parasvöötme okasmetsade majanduslikku tähtsust, nende majandamist ning keskkonnaprobleeme.
- 11) analüüsib energiaprobleemide tekkepõhjusi ja võimalikke lahendusi ning väärtustab säästlikku energia kasutamist;
- 12) selgitab energiaressursside kasutamisega kaasnevaid poliitilisi, majandus- ja keskkonnaprobleeme;
- 13) analüüsib etteantud teabe järgi muutusi maailma energiamaajanduses;
- 14) analüüsib fossiilsete kütuste kasutamist energia tootmisel ning kaasnevaid keskkonnaprobleeme, teab peamisi kaevandamise/ammutamise piirkondi;

- 15) analüüsib hüdroelektrijaama rajamisega kaasnevaid sotsiaal-majanduslikke ja keskkonnaprobleeme ühe näite põhjal;
- 16) analüüsib tuumaenergia tootmisega kaasnevaid riske konkreetsete näidete põhjal;
- 17) analüüsib taastuvate energiaallikate kasutamise võimalusi ning nende kasutamisega kaasnevaid probleeme;
- 18) analüüsib teabeallikate põhjal riigi energiaressursse ja nende kasutamist.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kultuuri ja väärtuspädevus	Õpetatakse tähtsaks pidama erinevaid bioome ja elukeskkondi. Tutvustatakse erinevaid kultuure ja nende toimimismehhanisme. Viiakse läbi arutelusid erinevate rahvaste töökultuuride üle.
Enesemääratluspädevus	Oma arvamuse avaldamine. Õpitakse seostama oma tegevuse mõju looduskeskkonnale.
Sotsiaalne- ja kodanikupädevus	Erinevate globaal- ja kohalike probleemidega tutvumine. Õpitakse oluliseks pidama Eesti loodusressursse.
Suhtluspädevus	tööde esitlemine ja põhjendamine teistele. Osalemine väitlustes ja aruteludes. Rühmatööde läbiviimine. Avaliku esinemise oskuste arendamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Tabelandmete analüüsimine. Loodusteaduslike uurimismeetodite rakendamine õppes. Praktikumide läbiviimine. Uurimusliku õppe läbiviimine.
Ettevõtluspädevus	Teemade seostamine erinevate elukutsetega. Arutelude läbiviimine energia- ja keskkonnaprobleemide üle.
Õpipädevus	Probleemülesannete lahendamine. Funktsionaalse lugemisoskuse arendamine. Uurimusliku õppe läbiviimine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Tutvustatakse põllumajanduse, metsamajanduse ja energeetikaga seotud elukutseid.
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Analüüsitakse ja käsitletakse keskkonnaprobleeme ja nendega kaasnevaid riske. Ökoloogilise jalajälje arvutamine.

	Keskkonnaprobleemide ja igapäevaelu seostamine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Tutvustatakse loodusvarade säästvat kasutamist. Tutvustatakse jäätmemajanduskava kohalikul tasandil.
Kultuuriline identiteet	Arutelud ja grupitööd erinevate kultuuride toimetulekumehhanismide üle.
Teabekeskond	Õpetatakse eristama olulist ebaolulisest teabekeskonnas. Artiklite analüüs. Õpetatakse kasutama õigesti otsingumootoreid. Artiklite kriitiline analüüsimine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT kasutamine praktilistes töödes. uute tehnoloogiate tutvustamine. Arutelu Eesti majanduse tuleviku üle.
Tervis ja ohutus	Tutvustatakse võimalusi kuidas loodus võib meie tervist ohustada. Arutelu GMO kasutamisest meie toidus ja kuidas see mõjutab tervist.
Väärtused ja kõlblus	Arutelu Eesti energiasõltumatuse ja alternatiivsete enrgiallikate kasutusvõtu üle.

Keemia

I kursus „Keemia alused“

Sissejuhatus

Õppesisu

Keemia kui teaduse kujunemine. Füüsikalised ja keemilised uurimismeetodid keemias. Keemiaga seotud karjäärivalikud.

Põhimõisted: keemiline analüüs, kvalitatiivne analüüs, kvantitatiivne analüüs, keemiline süntees.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine: õppekäik keemiaga seotud ettevõttesse, õppeasutusse vms.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) valdab ettekujutust keemia ajaloolisest arengust;
- 2) eristab kvalitatiivset ja kvantitatiivset analüüsi ning füüsikalisi ja keemilisi uurimismeetodeid.

Aine ehitus

Õppesisu

Tänapäevane ettekujutus aatomi ehitusest. Informatsioon perioodilisustabelis ja selle tõlgendamine. Keemilise sideme liigid. Vesinikside. Molekulidevahelised jõud. Ainete füüsikaliste omaduste sõltuvus aine ehitusest.

Põhimõisted: aatomorbitaal, mittepolaarne kovalentne side, polaarne kovalentne side, osalaeng, vesinikside.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine: lihtsamate molekulide struktuuri uurimine ja võrdlemine molekulimudelite või arvutiprogrammidega.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) kirjeldab elektronide paiknemist aatomi välises elektronkihis (üksikud elektronid, elektronipaarid) sõltuvalt elemendi asukohast perioodilisustabelis (A-rühmade elementide korral);
- 2) selgitab A-rühmade elementide metallilisuse ja mittemetallilisuse muutumist perioodilisustabelis seoses aatomi ehituse muutumisega;
- 3) määrab A-rühmade keemiliste elementide maksimaalseid ja minimaalseid oksüdatsiooniastmeid elemendi asukoha järgi perioodilisustabelis ning koostab elementide tüüpühendite valemeid;
- 4) selgitab tüüpiliste näidete varal kovalentse, ioonilise, metallilise ja vesiniksideme olemust;
- 5) hindab kovalentse sideme polaarsust, lähtudes sidet moodustavate elementide asukohast perioodilisustabelis;
- 6) kirjeldab ning hindab keemiliste sidemete ja molekulide vastastiktoime (ka vesiniksideme) mõju ainete omadustele.

Miks ja kuidas toimuvad keemilised reaktsioonid

Õppesisu

Keemilise reaktsiooni aktiveerimisenergia, aktiivsed põrked. Ekso- ja endotermilised reaktsioonid. Keemilise reaktsiooni kiirus, seda mõjutavad tegurid. Keemiline tasakaal ja selle nihkumine (Le Chatelier' printsiibist tutvustavalt).

Põhimõisted: reaktsiooni aktiveerimisenergia, reaktsiooni soojusefekt, reaktsiooni kiirus, katalüsaator, katalüüs, pöörduv reaktsioon, pöördumatu reaktsioon, keemiline tasakaal.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

- 1) keemilise reaktsiooni kiirust mõjutavate tegurite toime uurimine;
- 2) keemilise reaktsiooni soojusefekti uurimine;
- 3) auto heitgaaside katalüsaatori tööpõhimõtte selgitamine internetimaterjalide põhjal;
- 4) keemilise tasakaalu nihkumise uurimine, sh arvutimudeli abil.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) seostab keemilist reaktsiooni aineosakeste üleminekuga püsivamasse olekusse;
- 2) selgitab keemiliste reaktsioonide soojusefekte, lähtudes keemiliste sidemete tekkimisel ja lagunemisel esinevatest energiamuutustest;
- 3) analüüsib keemilise reaktsiooni kiirust mõjutavate tegurite toimet ning selgitab keemiliste protsesside kiiruse muutmist argielus;
- 4) mõistab, et pöörduvate reaktsioonide puhul tekib vastassuunas kulgevate protsesside vahel tasakaal, ning toob sellekohaseid näiteid argielust ja tehnoloogiast.

Lahustumisprotsess, keemilised reaktsioonid lahustes

Õppesisu

Ainete lahustumisprotsess. Elektrolüüdid ja mitteelektrolüüdid; tugevad ja nõrgad elektrolüüdid. Hapete ja aluste protolüütiline teooria. Molaarne kontsentratsioon (tutvustavalt). Ioonidevahelised reaktsioonid lahustes, nende kulgemise tingimused. pH. Keskkond hüdrolüüsuga soola lahuses.

Põhimõisted: hüdraatumine, elektrolüüt, mitteelektrolüüt, tugev elektrolüüt, nõrk elektrolüüt, hape, alus, molaarne kontsentratsioon, soola hüdrolüüs.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

- 1) lahustumise soojusefektide uurimine;
- 2) erinevate lahuste elektrijuhtivuse võrdlemine (pirni heleduse või Vernier' anduriga); nõrkade ja tugevate hapete ning aluste pH ja elektrijuhtivuse võrdlemine;
- 3) ioonidevaheliste reaktsioonide toimumise uurimine;
- 4) erinevate ainete vesilahuste keskkonna (lahuste pH) uurimine;
- 5) lahuse kontsentratsiooni määramine tiitrimisel (nt vee mööduva kareduse määramine, leelise kontsentratsiooni määramine puhastusvahendis või happe kontsentratsiooni määramine akuhappes vms).

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) kirjeldab lahuste teket (iooniliste ja kovalentsete ainete korral);
- 2) eristab elektrolüüte ja mitteelektrolüüte ning tugevaid ja nõrku elektrolüüte;
- 3) selgitab happe ja aluse mõistet protolüütilise teoora põhjal;
- 4) oskab arvutada molaarset kontsentratsiooni;
- 5) koostab ionidevaheliste reaktsioonide võrrandeid (molekulaarsel ja ioonsel kujul);
- 6) hindab ning põhjendab ainete vees lahustumise korral lahuses tekkivat keskkonda.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.
Enesemääratluspädevus	Keemiaprobleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Erinevate globaalprobleemidega tutvumine ja nende lahendamine.
Suhtluspädevus	Rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Arvutusülesannete lahendamine, mõõtühikute teisendamine; katse ja vaatlusandmete esitamine tabelina, tulemuste analüüsimine; graafilise info (skeemid, graafikud, tabelid, joonised) lugemine, analüüsimine ja korrektseks tekstiks vormistamine.
Kultuuri- ja väärtuspädevus	Teiste rahvaste kultuuri ja keelega tutvumise kaudu neisse lugupidava suhtumise arendamine.
Digipädevus	Digivahendite abil info otsimine ja selle kriitiliselt hindamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Loodusteadustega seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendumine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Vesilahuste keskkonna pH-ga tutvumine ja selle toime uurimine keskkonnale ning inimesele; vastavasisuliste tekstide lugemine ja kriitiline analüüsimine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine.
Teabekeskond	Info otsimine internetist.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine; praktilise töö vormistamisel arvutitööluse ja keelekorrektori kasutamine.
Väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet	Tervisliku eluviisiga, kohalike ja globaalsete keskkonnaprobleemidega tutvumine ja neile lahenduste otsimine.

II kursus, „Anorgaanilised ained“

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Metallid

Õppesisu

Ülevaade metallide iseloomulikest füüsikalistest ja keemilistest omadustest. Metallide keemilise aktiivsuse võrdlus; metallide pingerida. Metallid ja nende ühendid igapäevaelus ning looduses. Metallidega seotud redoksprotsessid: metallide saamine maagist, elektrolüüs, korrosioon, keemilised vooluallikad (reaktsioonivõrrandeid nõudmata). Saagise ja lisandite arvestamine moolarvutustes reaktsioonivõrrandi järgi.

Põhimõisted: sulam, maak, elektrolüüs, korrosioon, keemiline vooluallikas, saagis.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

- 1) metallide füüsikaliste omaduste ja keemilise aktiivsuse võrdlemine;
- 2) metallide korrosiooni mõjutavate tegurite ning korrosioonitõrje võimaluste uurimine ja võrdlemine;
- 3) metallide tootmise, elektrolüüsi ja keemilise vooluallika uurimine animatsioonidega;
- 4) ülevaate (referaadi) koostamine ühe metalli tootmisest ning selle sulamite valmistamisest/kasutamisest.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) seostab õpitud metallide keemilisi omadusi vastava elemendi asukohaga perioodilisustabelis ja pingereas ning koostab sellekohaseid reaktsioonivõrrandeid (metalli reageerimine mittemetalliga, veega, lahjendatud happe ja soolalahusega);
- 2) kirjeldab õpitud metallide ja nende sulamite rakendamise võimalusi praktikas;
- 3) teab levinumaid metallide looduslikke ühendeid ja nende rakendusi;
- 4) selgitab metallide saamise põhimõtet metalliühendite redutseerimisel ning korrosiooni metallide oksüdeerumisel;
- 5) põhjendab korrosiooni ja metallide tootmise vastassuunalist energeetilist efekti, analüüsib korrosioonitõrje võimalusi;
- 6) analüüsib metallidega seotud redoksprotsesside toimumise üldisi põhimõtteid (nt elektrolüüsi, korrosiooni ja keemilise vooluallika korral);
- 7) lahendab arvutusülesandeid reaktsioonivõrrandite järgi, arvestades saagist ja lisandeid.

Mittemetallid

Õppesisu

Ülevaade mittemetallide füüsikalistest ja keemilistest omadustest olenevalt elemendi asukohast perioodilisustabelis. Mittemetallide keemilise aktiivsuse võrdlus. Mõne mittemetalli ja tema ühendite käsitus (vabal valikul, looduses ja/või tööstuses kulgevate protsesside näitel).

Põhimõisted: allotroopia.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine: mittemetallide ja/või nende iseloomulike ühendite saamine, omaduste uurimine ning võrdlemine.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) seostab tuntumate mittemetallide ning nende tüüpühendite keemilisi omadusi vastava elemendi asukohaga perioodilisustabelis;
- 2) koostab õpitud mittemetallide ja nende ühendite iseloomulike reaktsioonide võrrandeid;
- 3) kirjeldab õpitud mittemetallide ja nende ühendite tähtsust looduses ja/või rakendamise võimalusi praktikas.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.
Enesemääratluspädevus	Keemiaprobleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Erinevate globaalprobleemidega tutvumine ja nende lahendamine.
Suhtluspädevus	Rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Arvutusülesannete lahendamine, mõõtühikute teisendamine; katse ja vaatlusandmete esitamine tabelina, tulemuste analüüsimine;
Digipädevus	Digivahendite abil info otsimine ja selle kriitiliselt hindamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Loodusteadustega seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendamine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine.

Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Tutvumine halogeenühendite jt saasteainete toimega keskkonnale ning inimesele; vastavasisuliste tekstide lugemine ja kriitiline analüüsimine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine.
Teabekeskond	Info otsimine internetist; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine; praktilise töö vormistamisel arvutitöötuse ja keelekorrektori kasutamine.
Tervis ja ohutus	Info otsimine kantserogeensete ainete kohta ja selle objektiivsuse hindamine.
Väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet	Tervisliku eluviisiga, kohalike ja globaalsete keskkonnaprobleemidega tutvumine ja neile lahenduste otsimine.

III kursus, „Orgaanilised ained“

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Süsivesinikud ja nende derivaadid

Õppesisu

Süsiniühendite struktuur ja selle kujutamise viisid. Alkaanid, nomenklatuuri põhimõtted, isomeeria. Asendatud alkaanide (halogeeniühendite, alkoholide, primaarsete amiinide) füüsikaliste omaduste sõltuvus struktuurist. Küllastumata ja aromaatsete süsivesinike ning alkaanide keemiliste omaduste võrdlus. Liitumispolümeerisatsioon. Süsivesinikud ja nende derivaadid looduses ning tööstuses (tutvustavalt).

Põhimõisted: isomeeria, asendatud süsivesinik, alkaan ehk küllastunud süsivesinik, küllastumata süsivesinik, aromaatsne ühend, liitumispolümeerisatsioon.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

1) süsivesinike ja nende derivaatide molekulide struktuuri uurimine ning võrdlemine molekulimudelite ja/või arvutiprogrammiga;

- 2) molekulidevaheliste jõudude tugevuse uurimine aurustumissoojuse võrdlemise teel;
- 3) hüdrofiilsete ja hüdrofoobsete ainete vastastiktoime veega.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) kasutab erinevaid molekuli kujutamise viise (lihtsustatud struktuurivalem, tasapinnaline ehk klassikaline struktuurivalem, molekuli graafiline kujutis);
- 2) kasutab süstemaatilise nomenklatuuri põhimõtteid alkaanide näitel; seostab süstemaatiliste nimetuste ees- või lõppliiteid õpitud aineklassidega, määrab molekuli struktuuri või nimetuse põhjal aineklassi;
- 3) hindab molekuli struktuuri (vesiniksideme moodustamise võime) põhjal aine füüsikalisi omadusi (lahustuvust erinevates lahustites ja keemistemperatuuri);
- 4) võrdleb küllastunud, küllastumata ja aromaatsete süsivesinike keemilisi omadusi, koostab lihtsamaid reaktsioonivõrrandeid alkaanide, alkeenide ja areenide halogeenimise ning alkeenide hüdrogeenimise ja katalüütilise hüdraatimise reaktsioonide kohta (ilma reaktsiooni mehhanismideta);
- 5) kirjeldab olulisemate süsivesinike ja nende derivaatide omadusi, rakendusi argielus ning kasutamisega kaasnevat ohtusid;
- 6) kujutab alkeenist tekkivat polümeeri lõiku.

Orgaanilised ained meie ümber

Õppesisu

Aldehüüdid kui alkoholide oksüdeerumissaadused. Asendatud karboksüülhapped (aminohapped, hüdroksühapped) ja karboksüülhapete funktsionaalderivaadid (estrid, amiidid).

Polükondensatsioon. Orgaanilised ühendid elusorganismides: rasvad, sahhariidid, valgud.

Põhimõisted: asendatud karboksüülhape, karboksüülhappe funktsionaalderivaat, hüdroolüüs, polükondensatsioon.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine:

alkoholi ja aldehüüdi oksüdeeruvuse uurimine ning võrdlemine;

karboksüülhapete tugevuse uurimine ja võrdlemine teiste hapetega;

estrite saamine ja hüdroolüüs;

sahhariidide (nt tärklise) hüdroolüüsi ja selle saaduste uurimine;

valkude (nt munavalge vesilahuse) käitumise uurimine hapete, aluste, soolalahuste ja kuumutamise suhtes;

seebi ning sünteetiliste pesemisvahendite käitumise uurimine ja võrdlemine erineva happelisusega vees ning soolade lisandite korral.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) määrab molekuli struktuuri põhjal aine kuuluvuse aineklassi;
- 2) kirjeldab olulisemate karboksüülhapete omadusi ja tähtsust argielus ning looduses;
- 3) selgitab seost alkoholide, aldehüüdide ja karboksüülhapete vahel;
- 4) võrdleb karboksüülhapete ja anorgaaniliste hapete keemilisi omadusi ning koostab vastavaid reaktsioonivõrrandeid;
- 5) selgitab alkoholijoobega seotud keemilisi protsesse organismis ning sellest põhjustatud sotsiaalseid probleeme;
- 6) võrdleb estrite tekke- ja hüdrolyüsireaktsioone ning koostab vastavaid võrrandeid;
- 7) kujutab lähteühenditest tekkiva kondensatsioonipolümeeri lõiku;
- 8) selgitab põhimõtteliselt biomolekulide (polüsahhariidide, valkude ja rasvade) ehitust.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.
Enesemääratluspädevus	Keemiaprobleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Süsivesinike ja nende derivaatidega tutvumine ja nende kasutamisega kaasnevate ohtude analüüsimine.
Suhtluspädevus	Rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Graafilise info (skeemid, graafikud, tabelid, joonised) lugemine, analüüsimine ja korrektseks tekstiks vormistamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Loodusteadustega seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendumine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Alkoholihoobega seotud sotsiaalsete probleemidega tutvumine ja lahenduste otsimine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine.
Teabekeskond	Info otsimine internetist; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine; praktilise töö vormistamisel arvutitööluse ja keelekorrektori kasutamine.
Tervis ja ohutus	Info otsimine sõltuvusainete kohta ja selle analüüsimine ja neile lahenduste otsimine.
Väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet	Tervisliku eluviisiga, kohalike ja globaalsete keskkonnaprobleemidega tutvumine ja neile lahenduste otsimine.

Füüsika

I kursus „Sissejuhatus füüsikasse. Kulgliikumise kinemaatika“

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Füüsika meetod

Õppesisu

Füüsika kui loodusteadus. Füüsika kui nähtavushorisonte edasi nihutav teadus. Mikro-, makro- ja megamaailm. Loodusteaduslik meetod. Vaatlus, eksperiment, mudeli loomine. Mudeli järeltule kontroll ning mudeli areng. Mõõtmine ja mõõtetulemus. Mõõtesuurus ja mõõdetava suuruse

väärtus. Mõõtühikud ja vastavate kokkulepete areng. Rahvusvaheline mõõtühikute süsteem (SI). Mõõteriistad ja mõõtevahendid. Mõõteseadus. Mõõtemääramatus ning selle hindamine. Mõõtetulemuste analüüs.

Põhjuslikkus ja juhuslikkus füüsikas. Füüsika tunnetuslik ja ennustuslik väärtus. Füüsikaga seotud ohud. Üldprintsiibid.

Põhimõisted: loodus, loodusteadus, füüsika, mõõtevahend, taatlemine, nähtavushorisont, makro-, mikro- ja megamaailm; vaatlus, hüpotees, eksperiment, mõõtmine, mõõtühik, mõõtühikute süsteem, mõõtemääramatus, mõõtesuurus, mõõdetava suuruse väärtus, mõõtetulemus, mõõtevahend, taatlemine.

Praktiline tegevus ja IKT kasutamine:

juhusliku loomuga nähtuse (palli pörke, heitkeha liikumise, kaldpinnalt libisemise vms) uurimine koos mõõtmistulemuste analüüsiga;

keha joonmõõtmete mõõtmine ja korrektse mõõtetulemuse esitamine;

mõõtmisest ning andmetöötlustest mudelini jõudmine erinevate katsete põhjal.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) selgitab mõisteid *loodus*, *maailm* ja *vaatleja*; hindab füüsika kohta teiste loodusteaduste seas ning määratleb füüsika uurimisala;
- 2) määratleb looduse struktuuritasemete skeemil makro-, mikro- ja megamaailma ning nimetab nende erinevusi;
- 3) selgitab loodusteadusliku meetodi olemust ja teab, et eksperimentitulemusi üldistades jõutakse mudelini;
- 4) põhjendab mõõteseaduse vajalikkust üldaktseptitavate mõõtmistulemuste saamiseks;
- 5) mõistab mõõdetava suuruse ja mõõtmistulemuse suuruse väärtuse erinevust;
- 6) teab ja rakendab rahvusvahelise mõõtühikute süsteemi (SI) põhisuurusi ning nende mõõtühikuid;
- 7) teab, et korrektne mõõtetulemus sisaldab ka määramatust, ning kasutab mõõtmisega kaasnevat mõõtemääramatust hinnates standardhälvet;
- 8) toob näiteid põhjusliku seose kohta;
- 9) mõistab, et füüsika üldprintsiibid on kõige üldisemad tõdemused looduse kohta, ning tõestab nende kehtivust kooskõla eksperimentidega.

Kulgliikumise kinemaatika

Õppesisu

Punktmass kui keha mudel. Koordinaadid. Taustsüsteem, liikumise suhtelisus.

Relatiivsuspriintiip. Teepikkus ja nihe. Ühtlane sirgjooneline liikumine ja ühtlaselt muutuv sirgjooneline liikumine: kiirus, kiirendus, liikumisvõrrand, kiiruse ja läbitud teepikkuse sõltuvus ajast, vastavad graafikud. Nihe, kiirus ja kiirendus kui vektoriaalsed suurused. Vaba langemine kui näide ühtlaselt kiireneva liikumise kohta. Vaba langemise kiirendus. Kiiruse ja kõrguse sõltuvus ajast vertikaalsel liikumisel. Erisihiliste liikumiste sõltumatus.

Põhimõisted: füüsikaline suurus, skalaarne ja vektoriaalne suurus, pikkus, liikumisolek, aeg, kulgliikumine, punktmass, taustsüsteem, kinemaatika, teepikkus, nihe, keskmine kiirus, hetkkiirus, kiirendus, vaba langemine.

Praktiline tegevus:

kiiruse ja kiirenduse mõõtmine;
langevate kehade liikumise uurimine;
kaldrennis veereva kuuli liikumise uurimine;
heitkeha liikumise uurimine.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) mõistab, et füüsikalised suurused *pikkus* (ka *teepikkus*), *ajavahemik* (Δt) ja *ajahetk* (t) põhinevad kehade ning nende liikumise (protsesside) omavahelisel võrdlemisel;
- 2) teab, et keha liikumisolekut iseloomustab kiirus, ning toob näiteid liikumise suhtelisuse kohta makromailmas;
- 3) teab relativistliku füüsika peamist erinevust klassikalisest füüsikast;
- 4) teab, et väli liigub aine suhtes alati suurima võimaliku kiiruse ehk absoluutkiirusega;
- 5) eristab skalaarseid ja vektoriaalseid suurusi ning toob nende kohta näiteid;
- 6) seletab füüsika valemities esineva miinusmärgi tähendust (suuna muutumine esialgsele vastupidiseks);
- 7) eristab nähtuste *ühtlane sirgjooneline liikumine*, *ühtlaselt kiirenev sirgjooneline liikumine*, *ühtlaselt aeglustuv sirgjooneline liikumine* ja *vaba langemine* olulisi tunnuseid ning toob sellekohaseid näiteid;
- 8) selgitab füüsikaliste suuruste *kiirus*, *kiirendus*, *teepikkus* ja *nihe* tähendusi ning nende suuruste mõõtmise või määramise viise;

- 9) lahendab probleemülesandeid, rakendades definitsioone $v = \frac{\Delta x}{\Delta t}$ ja $a = \frac{v - v_c}{\Delta t}$; kasutab ühtlase sirgjoonelise liikumise ja ühtlaselt muutuva liikumise kirjeldamiseks vastavalt

$$\text{liikumisvõrrandeid } x = x_0 \pm vt \text{ või } x - x_0 \pm v_c t = \frac{at^2}{2};$$

- 10) analüüsib ühtlase ja ühtlaselt muutuva sirgjoonelise liikumise kiiruse ning teepikkuse graafikuid; oskab leida teepikkust kui kiiruse graafiku alust pindala;

- 11) rakendab ühtlaselt muutuva sirgjoonelise liikumise, sh vaba langemise kiiruse, nihke ja

$$\text{kiirenduse leidmiseks järgmisi seoseid: } v = v_0 \pm at, s = v_0 t \pm \frac{at^2}{2}; a = \frac{v^2 - v_0^2}{2s}.$$

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.
Enesemääratluspädevus	Füüsikaliste probleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Inimtegevuse mõju hindamine looduskeskkonnale; füüsikaga seotud ohtudega tutvumine ja neile lahenduste otsimine.
Suhtluspädevus	Rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; infoallikatest ainekava sisuga seonduva füüsikaalase info otsimine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Graafilise info (skeemid, graafikud, tabelid, joonised) lugemine, analüüsimine ja korrektseks tekstiks vormistamine; ainekavas sisalduvate SI mõõtühikute teisendamine ja eesliidete kasutamine.
Kultuuri- ja väärtuspädevus	Eesti kultuuri, maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutustega tutvumine; päevakajaliste sündmuste analüüsimine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Füüsikaga seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendamine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine; õppekäik teadusasutusse.
Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Füüsikaga seotud ohtudega tutvumine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine.
Teabekeskkond	Info otsimine internetist kui ka televisiooni vahendusel; arutelu ebakvaliteetse info üle; populaarteaduslikes ajakirjades ilmuvate füüsikaalaste artiklitega tutvumine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine; praktilise töö vormistamisel arvutitöötluse ja keelekorrektori kasutamine.
Tervis ja ohutus	Praktiliste tööde käigus ohutusnõuete täitmine.
Väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet	Eestist pärit loodusteadlastega tutvumine; elukeskkonna säilitamine.

II kursus „Mehaanika“

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Dünaamika

Õppesisu

Newtoni seadused. Jõud. Jõudude vektoriaalne liitmine. Resultantjõud. Muutumatu kiirusega liikumine jõudude tasakaalustumisel. Keha impulss. Impulsi jäävuse seadus. Reaktiivliikumine. Gravitatsiooniseadus. Raskusjõud, keha kaal, toereaktsioon. Kaalutus. Elastsusjõud. Hooke'i seadus. Jäikustegur. Hõõrdejõud ja hõõrdetegur. Töö ja energia. Mehaaniline energia.

Mehaanilise energia jäävuse seadus. Mehaanilise energia muundumine teisteks energia liikideks. Energia miinimumi printsiip. Energia jäävuse seadus looduses ja tehnikas.

Põhimõisted: kuju muutumine, reaktiivliikumine, resultantjõud, keha inertsus ja mass, impulss, impulsi jäävuse seadus, raskusjõud, keha kaal, kaalutus, toereaktsioon, elastsusjõud, jäikustegur, hõõrdejõud, hõõrdetegur, mehaanilise energia jäävuse seadus, energia muundumine.

Praktiline tegevus:

tutvumine Newtoni seaduste olemusega;

jäikusteguri määramine;

liugehõõrdeteguri määramine;

seisuhõõrde uurimine;

tutvumine reaktiivliikumise ja jäävusseadustega.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) selgitab nähtuste *vastastikmõju, gravitatsioon, hõõrdumine ja deformatsioon* esinemist ning rakendumist looduses;
- 2) täiendab etteantud joonist vektoritega, näidates kehale mõjuvaid jõude nii liikumisoleku püsimisel ($v = \text{const}$, $a = 0$) kui ka muutumisel ($a = \text{const} \neq 0$);
- 3) oskab jõu komponentide kaudu leida resultantjõudu;
- 4) selgitab ja rakendab Newtoni seadusi ning seostab neid igapäeva elu nähtustega;
- 5) sõnastab impulsi jäävuse seaduse ja lahendab probleemülesandeid, kasutades seost $\Delta(m_1 \vec{v}_1 + m_2 \vec{v}_2) = 0$;
- 6) seostab reaktiivliikumist impulsi jäävuse seadusega; toob näiteid reaktiivliikumise kohta looduses ja rakenduste kohta tehnikas;
- 7) toob näiteid nähtuste kohta, kus impulsi muutumise kiirus on võrdne seda muutust põhjustava jõuga;

$$F_g = G \frac{m_1 m_2}{R^2};$$

- 8) rakendab gravitatsiooniseadust
- 9) tunneb gravitatsioonivälja mõistet;
- 10) teab, et üldrelatiivsusteooria kirjeldab gravitatsioonilist vastastikmõju aegruumi kõverdumise kaudu;
- 11) kasutab mõisteid *raskusjõud, keha kaal, toereaktsioon, rõhumisjõud ja rõhk* probleemülesandeid lahendades ning rakendab seost $P = m(g \pm a)$;

- 12) selgitab mõisteid *hõõrdejõud* ja *elastsusjõud* ning rakendab loodus- ja tehiskeskkonnas toimuvaid nähtusi selgitades seoseid $F_h = \mu N$ ja $F_e = -k \Delta l$;
- 13) rakendab mõisteid *töö*, *energia*, *kineetiline ja potentsiaalne energia*, *võimsus*, *kasulik energia*, *kasutegur*, selgitades looduses ja tehiskeskkonnas toimuvaid nähtusi;
- 14) rakendab probleeme lahendades seoseid $A = Fs \cos \alpha$; $E_k = \frac{mv^2}{2}$, $E_p = mgh$ ning $E = E_k + E_p$;
- 15) selgitab energia miinimumi printsiibi kehtivust looduses ja tehiskeskkonnas.

Perioodilised liikumised

Õppesisu

Ühtlase ringjoonelise liikumise kirjeldamine: pöördenurk, periood, sagedus, nurk- ja joonkiirus, kesktõmbekiirendus. Tiirlemine ja pöörlemine looduses ning tehnikas, orbitaallikumine. Võnkumine kui perioodiline liikumine. Pendli võnkumise kirjeldamine: hälve, amplituud, periood, sagedus, faas. Energia muundumine võnkumisel. Võnkumised ja resonants looduses ning tehnikas. Lained. Piki- ja ristlained. Lainet iseloomustavad suurused: lainepikkus, kiirus, periood ja sagedus. Lainenähtused: peegeldumine, murdumine, interferents, difraktsioon, lained looduses ning tehnikas.

Põhimõisted: pöördenurk, periood, sagedus, nurkkiirus, joonkiirus, kesktõmbekiirendus, võnkumine, hälve, amplituud, periood, sagedus, faas, vabavõnkumine, sundvõnkumine, pendel, resonants, laine, pikilaine, ristlaine, lainepikkus, peegeldumine, murdumine, interferents, difraktsioon.

Praktiline tegevus:

pöördliikumise uurimine, kesktõmbekiirenduse määramine;
 matemaatilise pendli ja vedrupendli võnkumise uurimine;
 gravitatsioonivälja tugevuse määramine pendliga;
 tutvumine lainenähtustega;
 helikiiruse määramine.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) seostab looduses ja tehnoloogias esinevad perioodilised nähtused ühtlase ja mitteühtlase tiirlemise ning pöörlemisega;
- 2) kasutab ringliikumist kirjeldades füüsikalisi suurusi *pöördenurk*, *periood*, *sagedus*, *nurkkiirus*, *joonkiirus* ja *kesktõmbekiirendus*;

3) rakendab ringliikumisega seotud probleemülesannete lahendamisel järgmisi seoseid:

$$\varphi = \frac{\varphi}{t}, v = \omega r, \omega = \frac{2\pi}{T} = 2\pi f, a = \omega^2 r = \frac{v^2}{r};$$

4) analüüsib orbitaalliikumist, kasutades inertsia ja kesktõmbejõu mõistet;

5) kasutab vabavõnkumise ja sundvõnkumise mõistet looduses ning tehnikas toimuvaid võnkumisi kirjeldades;

6) rakendab füüsikalisi suurusi *hälve, amplituud, periood, sagedus* ja *faas* perioodilisi liikumisi kirjeldades;

7) kasutab võnkumise probleemülesandeid lahendades seoseid $\varphi = \omega t$ ja $\omega = 2\pi f = \frac{2\pi}{T}$;

8) analüüsib energia jäävuse seaduse kehtivust pendli võnkumisel;

9) analüüsib võnkumise graafikuid;

10) selgitab resonantsi ning toob näiteid selle esinemise kohta looduses ja tehnikas;

11) kirjeldab piki- ja ristlainete tekkimist ning levimist ning toob nende kohta näiteid;

12) rakendab füüsikalisi suurusi *lainepikkus, laine levimiskiirus, periood* ja *sagedus* lainenähtusi selgitades;

13) kasutab probleeme lahendades seoseid $v = \frac{\lambda}{T}, T = \frac{1}{f}$ ja $v = \lambda f$;

14) toob nähtuste *peegeldumine, murdumine, interferents* ja *difraktsioon* näiteid loodusest ning tehnikast.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.
Enesemääratluspädevus	Füüsikaliste probleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Inimtegevuse mõju hindamine looduskeskkonnale; füüsikaga seotud ohtudega tutvumine ja neile lahenduste otsimine.
Suhtluspädevus	Rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; infoallikatest ainekava sisuga seonduva

	füüsikaalase info otsimine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Graafilise info (skeemid, graafikud, tabelid, joonised) lugemine, analüüsimine ja korrektseks tekstiks vormistamine; ainekavas sisalduvate SI mõõtühikute teisendamine ja eesliidete kasutamine.
Kultuuri- ja väärtuspädevus	Eesti kultuuri, maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutustega tutvumine; päevakajaliste sündmuste analüüsimine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Füüsikaga seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendamine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Hõõrdejõu ja elastsusjõu rakendamine loodus- ja tehiskeskkonnas; looduses ja tehnikas esinevate lainetega kaasnevate nähtuste analüüsimine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine.
Teabekeskond	Info otsimine internetist; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine; praktilise töö vormistamisel arvutitöötuse ja keelekorrektori kasutamine.
Tervis ja ohutus	Praktiliste tööde käigus ohutusnõuete täitmine.
Väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet	Eestist pärit loodusteadlastega tutvumine; elukeskkonna säilitamine.

III kursuse „Elektromagnetism“

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 21

iseseisva töö tunde 14

Elektriväli ja magnetväli

Õppesisu

Elektrilaeng. Elementaarlaeng. Laengu jäävuse seadus. Elektrivool. Aine ja väli. Coulomb'i seadus. Punktlaeng. Väljatugevus. Elektrivälja potentsiaal ja pinge. Pinge ja väljatugevuse seos. Välja visualiseerimine, välja jõujooned. Väljade liitumine, superpositsiooni printsiip. Homogeenne elektriväli kahe erinimiselt laetud plaadi vahel, kondensaator. Püsिमagnet ja vooluga juhe. Ampere'i jõud. Magnetinduktsioon. Liikuvale laetud osakesele mõjuv Lorentzi jõud. Magnetväljas liikuva juhtmelõigu otstele indutseeritav pinge. Elektromagnetiline induktsioon. Induktsiooni elektromotoorjõud. Magnetvoog. Faraday induktsiooniseadus. Elektrimootor ja generaator. Lenzi reegel. Eneseinduktsioon. Induktiivpool. Homogeenne magnetväli solenoidis. Elektri- ja magnetvälja energia.

Põhimõisted: elektrilaeng, elementaarlaeng, voolutugevus, punktlaeng, elektriväli, elektrivälja tugevus, potentsiaal, pinge, elektronvolt, jõujoon, kondensaator, püsिमagnet, magnetväli, magnetinduktsioon, Lorentzi jõud, pööriselektriväli, induktsiooni elektromotoorjõud, magnetvoog, endainduktsioon.

Praktiline tegevus:

tutvumine välja mõistega elektri- ja magnetvälja näitel;
elektrostaatika katsete tegemine;
kahe vooluga juhtme magnetilise vastastikmõju uurimine;
Ørsted katsega tutvumine;
elektromagnetilise induktsiooni uurimine;
Lenzi reegli rakendamine;
elektrimootori ja selle omaduste uurimine;
tutvumine kondensaatorite ja induktiivpoolide tööga.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) selgitab mõisteid *laeng*, *elektrivool* ja *voolutugevus* ning valemi $i = \frac{Q}{t}$ tähendust;
- 2) võrdleb mõisteid *aine* ja *väli*;
- 3) seostab elektrostaatilise välja laetud keha olemasoluga, rakendades valemit $E = \frac{F}{Q}$;
- 4) kasutab probleeme lahendades Coulomb'i seadust $F = k \frac{q_1 q_2}{r^2}$;

- 5) kasutab probleeme lahendades seoseid $U = \frac{A}{q}$, $\varphi = \frac{E_{pot}}{q}$, $E = \frac{U}{d}$ ja $U = \varphi_1 - \varphi_2$;
- 6) rakendab superpositsiooni printsiipi elektrostaatilise välja E-vektori konstrueerimisel etteantud punktis;
- 7) teab, et kahe erinimeliselt laetud paralleelse plaadi vahel tekib homogeenne elektriväli;
- 8) teab, et magnetväljal on kaks põhimõtteliselt erinevat võimalikku tekitajat: püsomagnet ja elektrivool, ning rakendab valemit $B = \frac{F}{I l}$;
- 9) kasutab probleeme lahendades Ampere'i seadust $F = K \frac{I_1 I_2 l}{r}$;
- 10) määrab sirgvoolu tekitatud magnetinduktsiooni suuna etteantud punktis;
- 11) kasutab valemit $F = B I l \sin \alpha$ ning Ampere'i jõu suuna määramise eeskirja;
- 12) rakendab probleeme lahendades Lorentzi jõu valemit $F_L = q v B \sin \alpha$ ning määrab Lorentzi jõu suunda;
- 13) seletab pööriselektrivälja tekkimist magnetvoo muutumisel, rakendades induktsiooni elektromotoorjõu mõistet;
- 14) võrdleb generaatori ning elektrimootori tööpõhimõtteid;
- 15) selgitab elektri- ja magnetvälja energia salvestamise võimalusi.

Elektromagnetlained

Õppesisu

Elektromagnetlainete skaala. Lainepikkus ja sagedus. Nähtava valguse värvuse seos valguse lainepikkusega vaakumis. Elektromagnetlainete amplituud ja intensiivsus. Difraktsioon ja interferents, nende rakendusnäited. Murdumiseseadus. Murdumisnäitaja seos valguse kiirusega. Valguse dispersioon. Spektroskoobi töö põhimõte. Spektraalanalüüs. Polariseeritud valgus, selle saamine, omadused ja rakendused. Valguse dualism ning dualismiprintsiip looduses. Footoni energia. Atomistlik printsiip. Valguse kiirgumine. Soojuskiirgus ja luminesents.

Põhimõisted: elektromagnetlaine, elektromagnetlainete skaala, lainepikkus, sagedus, kvandi (footoni) energia, dualismiprintsiip, amplituud, intensiivsus, difraktsioon, interferents, polarisatsioon, elektromagnetväli, murdumine, absoluutne ja suhteline murdumisnäitaja, valguse dispersioon aines, prisma, luminesents.

Praktiline tegevus:

ühelt pilult, kaksikpilult ja juuksekarvalt saadava difraktsioonipildi uurimine;
läbipaistva aine murdumisnäitaja määramine;

spektroskoobi valmistamine;
 tutvumine erinevate valgusallikatega;
 valguse spektri uurimine;
 soojuskiirguse uurimine;
 polaroidide tööpõhimõtte uurimine;
 valguse polariseerumise uurimine peegeldumisel.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) selgitab elektromagnetlainete mõistet ja elektromagnetlainete rakendusi;
- 2) kirjeldab võnkeringi kui elektromagnetlainete kiirgamise ja vastuvõtu baasseadet;
- 3) kirjeldab elektromagnetlainete skaalat, rakendades seost $c = f\lambda$, ning teab nähtava valguse lainepikkuste piire ja põhivärvuste lainepikkuste järjestust;
- 4) selgitab graafiku järgi elektromagnetlainete amplituudi ja intensiivsuse mõistet;
- 5) kirjeldab joonisel või arvutiimitatsiooniga interferentsi- ja difraktsiooninähtusi optikas ning toob nende rakendamise näiteid;
- 6) seletab valguse koherentsuse tingimusi ja nende täidetuse vajalikkust vaadeldava interferentsipildi saamisel;
- 7) seostab polariseeritud valguse omadusi rakendustega looduses ja tehnikas;
- 8) rakendab valguse murdumisseadust, kasutades seoseid $\frac{\sin \alpha}{\sin \gamma} = n$ ja $n = \frac{c}{v}$;
- 9) kirjeldab valge valguse spektri lahtumise võimalusi;
- 10) võrdleb spektrite põhiliike;
- 11) seletab valguse tekkimist aatomi energiatasemete skeemil ning rakendab probleeme lahendades valemit $E = hf$;
- 12) selgitab valguse korral dualismiprintsiipi ja selle seost atomistliku printsiibiga;
- 13) eristab soojuskiirgust ja luminesentsi ning seostab neid vastavate valgusallikatega.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.

Enesemääratluspädevus	Füüsikaliste probleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Inimtegevuse mõju hindamine looduskeskkonnale; füüsikaga seotud ohtudega tutvumine ja neile lahenduste otsimine.
Suhtluspädevus	Kirjaliku suhtluse oskuste kujundamise arendamine; rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; infoallikatest ainekava sisuga seonduva füüsikaalase info otsimine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Graafilise info lugemine, analüüsimine ja korrektseks tekstiks vormistamine; uute tehnoloogiatega tutvumine; teaduse ja tehnoloogiaga seotud piirangute ja riskide analüüsimine; ainekavas sisalduvate SI mõõtühikute teisendamine ja eesliidete kasutamine.
Kultuuri- ja väärtuspädevus	Eesti kultuuri, maailma kultuuri ja teaduse põhisaavutustega tutvumine; päevakajaliste sündmuste analüüsimine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Füüsikaga seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendumine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Elektromagnetlainete mõju uurimine inimese tervisele arvuti abil, vastavasisuliste tekstide lugemine ja kriitiline analüüsimine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine.
Teabekeskond	Info otsimine internetist; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine; loovtöö vormistamisel arvutitöötuse ja keelekorrektori kasutamine.
Tervis ja ohutus	Praktiliste tööde käigus ohutusnõuete täitmine; elektriga seonduvate probleemide käsitlemine.
Väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet	Eestist pärit loodusteadlastega tutvumine; elukeskkonna säilitamine.

IV kursus „Energia“

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 28

iseseisva töö tunde 7

Elektrotehnika

Õppesisu

Elektrivoolu tekkemehhanism. Ohmi seadus. Vooluallika elektromotoorjõud ja sisetakistus. Metalleriitakistuse sõltuvus temperatuurist. Vedelike, gaaside ja pooljuhtide elektrijuhtivus; pn-siire. Valgusdiodid ja fotoelement. Vahelduvvool kui laengukandjate sundvõnkumine. Vahelduvvoolu saamine ning kasutamine. Elektrienergia ülekanne. Trafod ja kõrgepingeliinid. Vahelduvvooluvõrk. Elektriõhutus. Vahelduvvoolu võimsus aktiivtakistusel. Voolutugevuse ja pingefaktiivväärtused.

Põhimõisted: alalisvool, laengukandjate kontsentratsioon, elektritakistus, vooluallika elektromotoorjõud ja sisetakistus, pooljuht, pn-siire, elektrivoolu töö ja võimsus, vahelduvvool, trafo, kaitsemaandus, voolutugevuse ning pingefaktiiv- ja hetkväärtused.

Praktiline tegevus:

voolutugevuse, pingefaktiiv- ja takistuse mõõtmine multimeetriga;

vooluallikate uurimine;

elektromotoorjõudude mõõtmine;

tutvumine pooljuhtelektroonika seadmetega (diodid, valgusdiodid, fotorakk vm);

vahelduvvoolu uurimine;

tutvumine trafode ja võnkeringide tööga.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) seletab elektrivoolu tekkemehhanismi mikrotasemel, rakendades seost $I = q n v S$;
- 2) rakendab probleeme lahendades Ohmi seadust vooluringi osa ja kogu vooluringi kohta:

$$I = \frac{U}{R}, \quad i = \frac{\mathcal{E}}{R+r};$$

- 3) rakendab probleeme lahendades järgmisi elektrivoolu töö ja võimsuse avaldiseid:

$$A = IU \cdot \Delta t, \quad N = IU;$$

- 4) analüüsib metallide eritakistuse temperatuurisõltuvuse graafikut;
- 5) kirjeldab pooljuhi oma- ja lisandjuhtivust, sh elektron- ja aukjuhtivust;
- 6) selgitab pn-siirde olemust, sh päri- ja vastupingestamise korral, ning seostab seda valgusdiodi ja fotoelemendi toimimisega;
- 7) võrdleb vahelduv- ja alalisvoolu;
- 8) analüüsib vahelduvvoolu pinget ja voolutugevuse ajast sõltuvuse graafikut;
- 9) arvutab vahelduvvoolu võimsust aktiivtakisti korral, rakendades seost
$$N = IU = \frac{I_m U_m}{2} ;$$
- 10) selgitab trafo toimimispõhimõtet ja rakendusi vahelduvvooluvõrgus ning elektrienergia ülekandes;
- 11) arvutab kulutatava elektrienergia maksumust ning plaanib selle järgi uute elektriseadmete kasutuselevõttu;
- 12) väärtustab elektriohutuse nõudeid ja oskab põhjendada nende vajalikkust.

Termodünaamika, energeetika

Õppesisu

Siseenergia ja soojusenergia. Temperatuur. Celsiuse ja Kelvini temperatuuriskaala. Ideaalgaas ja reaalkaas. Ideaalgaasi olekuvõrrand. Avatud ja suletud süsteemid. Isoprotsessid. Gaasi olekuvõrrandiga seletatavad nähtused looduses ning tehnikas. Ideaalse gaasi mikro- ja makroparameetrid, nendevahelised seosed. Molekulaarkineetilise teooria põhialused. Temperatuuri seos molekulide keskmise kineetilise energiaga. Soojusenergia muutmise viisid: töö ja soojusülekanne. Soojushulk. Termodünaamika I seadus, selle seostamine isoprotsessidega. Adiabaatiline protsess. Soojusmasina tööpõhimõte, soojusmasina kasutegur, soojusmasinad looduses ning tehnikas. Termodünaamika II seadus. Pööratavad ja pöördumatud protsessid looduses. Entroopia. Elu Maal energia ja entroopia aspektist lähtuvalt. Energiaülekanne looduses ja tehnikas. Energeetika alused ning tööstuslikud energiaallikad. Energeetilised globaalprobleemid ja nende lahendamise võimalused. Eesti energiavajadus, energeetikaprobleemid ning nende lahendamise võimalused.

Põhimõisted: siseenergia, temperatuur, temperatuuriskaala, ideaalgaas, olekuvõrrand, avatud ja suletud süsteem, isoprotsess, soojushulk, adiabaatiline protsess, pööratav ja pöördumatu protsess, soojusmasin, entroopia.

Praktiline tegevus:

gaasi paisumise uurimine;

isoprotsesside uurimine;

energiatarbe mõõtmine;

keha temperatuuri ja mehaanilise töö vaheliste seoste uurimine;

ainete soojusjuhtivuse võrdlemine.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) tunneb mõistet *siseenergia* ning seletab soojusenergia erinevust teistest siseenergia liikidest;
- 2) võrdleb Kelvini temperatuuriskaalat Celsiuse temperatuuriskaalaga ning kasutab seost $T = t (^{\circ}\text{C}) + 273 \text{ K}$;
- 3) nimetab mudeli *ideaalgaas* tunnuseid;
- 4) kasutab probleeme lahendades seoseid $E_k = \frac{3}{2} k T$; $p = n k T$; $p V = \frac{m}{M} R T$;
- 5) analüüsib isoprotsesside graafikuid;
- 6) seletab siseenergia muutumist töö või soojusülekanne vahendusel ning toob selle kohta näiteid loodusest, eristades soojusülekanne liike;
- 7) võrdleb mõisteid *avatud süsteem* ja *suletud süsteem*;
- 8) sõnastab termodünaamika I seaduse ja seostab seda valemiga $Q = \Delta U + A$;
- 9) sõnastab termodünaamika II seaduse ning seletab kvalitatiivselt entroopia mõistet;
- 10) seostab termodünaamika seadusi soojusmasinate tööpõhimõttega;
- 11) hindab olulisemaid taastuvaid ja taastumatuid energiaallikaid, võttes arvesse nende keskkondlikke mõjusid ning geopoliitilisi tegureid; nimetab energeetika arengusuundi nii Eestis kui ka maailmas, põhjendab oma valikuid;
- 12) mõistab energiasäästu vajadust ning iga kodaniku vastutust selle eest.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.
Enesemääratluspädevus	Füüsikaliste probleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.
Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Inimtegevuse mõju hindamine looduskeskkonnale; füüsikaga seotud ohtudega tutvumine ja neile lahenduste otsimine.

Suhtluspädevus	Kirjaliku suhtluse oskuste kujundamise arendamine; rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; infoallikatest ainekava sisuga seonduva füüsikaalase info otsimine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Graafilise info (skeemid, graafikud, tabelid, joonised) lugemine, analüüsimine ja korrektseks tekstiks vormistamine; elektrienergia maksumuse arvutamine ja uute elektriseadmete kasutuselevõtmise kasulikkuse analüüsimine.
Kultuuri- ja väärtuspädevus	Pärnust pärit loodusteadlase Georg Wilhem Richmanni elulooga tutvumine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Füüsikaga seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendumine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Arutelu termodünaamika printsiipidega arvestamise vajalikkuse teemal; elektriõhutuse uurimine, vastavasisuliste tekstide lugemine ja kriitiline analüüsimine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine.
Teabe keskkond	Info otsimine internetist; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine; loovtöö vormistamisel arvutitöötuse ja keelekorrektori kasutamine.
Tervis ja ohutus	Elektriõhutus nõuetega tutvumine ja nende vajalikkuse analüüsimine.
Väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet	Pärnust pärit loodusteadlase Georg Wilhem Richmanni elulooga tutvumine; elukeskkonna säilitamine.

V kursus „Mikro- ja megamaailma füüsika“

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 28

iseseisva töö tunde 7

Aine ehituse alused

Õppesisu

Aine olekud, nende sarnasused ja erinevused. Aine olekud mikrotasemel. Molekulaarjõud. Reaalgaas. Veeaur õhus. Õhuniiskus. Küllastunud ja küllastumata aur. Absoluutne ja suhteline niiskus, kastepunkt. Ilmastikunähtused. Pindpinevus. Märgamine ja kapillaarsus, nende ilmumine looduses. Faasisiirded ning siirdesoojused.

Põhimõisted: aine olek, gaas, vedelik, condensaine, tahkis, reaalgaas, küllastunud aur, absoluutne ja suhteline niiskus, kastepunkt, faas ja faasisiire.

Praktiline tegevus:

sulamistemperatuuri määramine;

jahutussegude võrdlemine;

keemistemperatuuri sõltuvuse määramine sõltuvalt lahuse kontsentratsioonist;

õhuniiskuse mõõtmine;

pindpinevuse uurimine;

seebivee omaduste uurimine.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) kirjeldab aine olekuid mikrotasandil;
- 2) võrdleb reaalgaasi ja ideaalgaasi mudeleid;
- 3) kasutab mõisteid *küllastunud aur*, *absoluutne niiskus*, *suhteline niiskus* ja *kastepunkt* ning seostab neid ilmastikunähtustega;
- 4) selgitab mõisteid *pindpinevus*, *märgamine* ja *kapillaarsus* looduses ning tehnoloogias toimuvate nähtustega;
- 5) kirjeldab aine olekuid, kasutades õigesti mõisteid *faas* ja *faasisiire*;
- 6) seletab faasisiirdeid erinevatel rõhkudel ja temperatuuridel.

Mikromaailma füüsika

Õppesisu

Välis- ja sisefotoefekt. Aatomimudelid. Osakeste leiulained. Kvantmehaanika. Elektronide difraktsioon. Määramatusseos. Aatomi kvantarvud. Aatomituum. Massidefekt. Seoseenergia. Eriseoseenergia. Massi ja energia samaväärsus. Tuumareaktsioonid. Tuumaenergeetika ja tuumarelv. Radioaktiivsus. Poolestusaeg. Radioaktiivne dateerimine. Ioniseerivad kiirgused ja nende toimed. Kiirguskaitse.

Põhimõisted: välis- ja sisefotoefekt, kvantarv, energiatase, kvantmehaanika, määramatusseos, eriseoseenergia, tuumaenergeetika, tuumarelv, radioaktiivsus, poolestusaeg, radioaktiivne dateerimine, ioniseeriv kiirgus, kiirguskaitse.

Praktiline tegevus:

tutvumine fotoefektiga;

kiirgusfooni mõõtmise;

udukambri valmistamine.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) nimetab välis- ja sisefotoefekti olulisi tunnuseid;
- 2) kasutab leiulaine mõistet mikromaailma nähtusi kirjeldades;
- 3) kirjeldab elektronide difraktsiooni;
- 4) nimetab füüsikaliste suuruste paare, mille vahel valitseb määramatusseos;
- 5) analüüsib eriseoseenergia ja massiarvu sõltuvuse graafikut;
- 6) teab, et massi ja energia samasust kirjeldab valem $E = m c^2$;
- 7) kirjeldab tuumade lõhustumise ja sünteesi reaktsioone;
- 8) seletab radioaktiivse dateerimise meetodi olemust ning toob näiteid selle meetodi rakendamise kohta;
- 9) seletab tuumareaktorite üldist tööpõhimõtet ning analüüsib tuumaenergeetika eeliseid ja sellega seonduvaid ohte;
- 10) teab ioniseeriva kiirguse liike ja allikaid, analüüsib ioniseeriva kiirguse mõju elusorganismidele ning pakub võimalusi kiirgusohu vähendamiseks.

Megamaailma füüsika

Õppesisu

Astronoomia vaatlusvahendid ja nende areng. Tähtkujud. Maa ja Kuu perioodiline liikumine aja arvestuse alusena. Kalender. Päikesesüsteemi koostis, ehitus ning tekkimise hüpoteesid. Päike ja teised tähed. Tähtede evolutsioon. Galaktikad. Linnutee galaktika. Universumi struktuur. Universumi evolutsioon.

Põhimõisted: observatoorium, teleskoop, kosmoseteleskoop, Päikesesüsteem, planeet, planeedikaaslane, tehiskaaslane, asteroid, komeet, väikeplaneet, meteorkeha, täht, galaktika, Linnutee, kosmoloogia.

Praktilised tööd:

erinevate taevakehade vaatlemine;

päikesekella valmistamine.

Õpitulemused

Kursuse lõpus õpilane:

- 1) teab, et info maailmaruumist jõuab meieni elektromagnetlainetena; nimetab ning eristab maapealseid ja kosmoses liikuvaid astronoomia vaatlusvahendeid;
- 2) võrdleb Päikesesüsteemi põhiliste koostisosade mõõtmeid ja liikumisviisi: Päike, planeedid, kaaslased, asteroidid, väikeplaneedid, komeedid, meteorkehad;
- 3) kirjeldab tähti, nende evolutsiooni ja planeedisüsteemide tekkimist;
- 4) kirjeldab galaktikate ehitust ja evolutsiooni;
- 5) kirjeldab universumi tekkimist ja arengut Suure Paugu teooria põhjal.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Õpipädevus	Oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine; hüpoteeside sõnastamine, katsete ja vaatluste planeerimine ning nende tegemine ja tulemuste analüüsimine ja tõlgendamine.
Enesemääratluspädevus	Füüsikaliste probleemide lahendamine; oma arvamuse avaldamine ja põhjendamine.

Sotsiaalne ja kodanikupädevus	Ioniseerivate kiirguste mõju hindamine elusorganismidele; kiirgusohu vähendamise võimaluste otsimine.
Suhtluspädevus	Rühmatöös osalemine, oma seisukohtade esitamine ja põhjendamine; infoallikatest ainekava sisuga seonduva füüsikaalase info otsimine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Graafilise info lugemine, analüüsimine ja korrektseks tekstiks vormistamine; uute tehnoloogiatega tutvumine; teaduse ja tehnoloogiaga seotud piirangute ja riskide analüüsimine; ainekavas sisalduvate SI mõõtühikute teisendamine ja eesliidete kasutamine.
Kultuuri- ja väärtuspädevus	Päevakajaliste sündmustega tutvumine ja tutvumine raamatuga „Juhatus Stephen Hawkingi juurde“ .

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Füüsikaga seotud elukutsetega tutvumine; korrektne väljendamine, arutlemine, erinevates olukordades suhtlemine.
Keskkond ja jätkusuutlik areng ning tervis ja ohutus	Diskussioon energia tootmisest tulevikus: alternatiivsed energiaallikad, roheline energia, termotuumareaktor; tuumaenergeetika eeliste ja sellega seonduvate ohtude uurimine, vastavasisuliste tekstide lugemine ja kriitiline analüüsimine.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Kodanikukohuste tunnetamine seoses keskkonnaküsimustega; oma seisukohtade argumenteeritult ja korrektselt esitamine; arutelud teemadel „Kas tuumaenergiale jah või ei?“, „Kas Eesti riik peaks tegema kulutusi kosmosetehnoloogiale?“
Teabe keskkond	Info otsimine internetist kui ka televisiooni vahendusel; arutelu ebakvaliteetse info üle; populaarteaduslikes ajakirjades ilmuvate füüsikaalaste artiklitega tutvumine; võõrsõnade ja õigekeelsussõnaraamatute kasutamine.
Tehnoloogia ja innovatsioon	IKT rakendamine; arvuti abil vajaliku info leidmine.
Tervis ja ohutus	Tuumafüüsikaga seonduvate probleemide käsitlemine; dosimeetri ja kiirguskaitse rakendamise vajalikkusega tutvumine.

Valikkursus „Loodusturism”

Aine maht: 35 tundi,

neist:

auditoorseid tunde 28

iseseisva töö tunde 7

Kursuse sisu

- 1) Eesti üldandmed ja haldusjaotus. Lühülevaade Eesti ajaloost. Eesti sotsiaal-majanduslik ja poliitiline areng.
- 2) Eesti turismi ajalooline areng. Pärnu kuurort. Regionaalsed turismi koostöövõrgustikud, teemaplaneeringud ja arengukavad.
- 3) Ülevaade Eesti turismiregioonidest.
- 4) Ettevõtluse alused – vajadused, majanduse valdkonnad, karjääri planeering, isiksuse omadused, sotsiaalsed oskused, äriidee elluviimine.
- 5) Eesti looduslikud olud. Eesti elurikkus. Tuntumad taime- ja loomaliigid. Ülevaade Eesti geoloogiast, pinnavormidest, veekogudest, maastikest. Eesti looduskaitse süsteem.
- 6) Loodusturismi olemus ja peamised põhimõisted.
- 7) Loodusturismi trendid ja põhimõtted ja sihtrühmad.
- 8) Loodusturismi liigid. Loodusgiidi isiksuse omadused. Looduse õpperajad.
- 9) Eesti loodusturismi potentsiaal ja potentsiaali raskendavad tegurid.
- 10) Loodusturismi korraldus Eestis ja Euroopas.
- 11) Loodusturismi mõju kohalikule majandusele.
- 12) Loodusturismi sihtgrupid ja sihtgruppidele enese atraktiivseks tegemine.
- 13) Loodusturismi mõju loodusele.

Praktilised tööd ja IKT rakendamine

1. GPS ja GIS kasutamine.
2. Loodusturismipaketi ja turismimarsruutide koostamine.
3. Olemasoleva loodusturismi toote või teenuse analüüs
4. Uue loodusturismi toote või teenuse väljamõtlemine.

Õpitulemused

Valikkursusega taotletakse, et õpilane:

- 1) on omandanud ettekujutuse Eesti turismiregioonidest ; teab looduse õpperadasid nende paiknemist ja huviväärsuseid;
- 2) oskab koostada turismimarsruuti ja loodusturismipaketti;
- 3) on omandanud ülevaate geoinformaatika valdkonna põhimõistetest ning GISi rakendustest;
- 4) teab Eesti looduslikke olusid, tuntumad taime- ja loomaliike. Omab teadmisi Eesti geoloogiast, pinnavormidest, veekogudest, maastikest ja Eesti looduskaitse süsteemist;
- 5) teeb vajadusel vaatlusi ja mõõdistamisi, korraldab küsitlusi ning kasutab andmebaase vajalike andmete kogumiseks;
- 6) kasutab teabeallikaid, sh kaarte info leidmiseks, seoste analüüsiks ning üldistuste ja järelduste tegemiseks;
- 7) analüüsib teabeallikate, sh kaartide järgi etteantud piirkonna loodusolusid;
- 8) seostab ökosüsteemi struktuuri selles esinevate toitumissuhetega;
- 9) selgitab iseregulatsiooni kujunemist ökosüsteemis ning seda ohustavaid tegureid;
- 10) hindab antropogeense teguri mõju ökoloogilise tasakaalu muutumisele ning suhtub vastutustundlikult ja säästvalt looduskeskkonnasse;
- 11) oskab koostada projekti ja selle ellu viija.

Üldpädevuste kujundamine

Üldpädevused	Tegevused
Kultuuri ja väärtuspädevus	Tutvustatakse Eesti erinevaid regioone ja kultuurilist mitmekesisust. Arutelud Eesti kultuuri ja elurikkuse üle.
Enesemääratluspädevus	Arutelud, artiklite analüüs, õppefilmide vaatamine.
Sotsiaalne- ja kodanikupädevus	Probleemülesannete lahendamine. Erinevate ühistegevuste läbiviimine. Ekskursioonide korraldamine. Rühmatööd.
Suhtluspädevus	Tööde esitlemine ja põhjendamine teistele. Esinemisoskuse arendamine. Rühmatööde läbiviimine. Interviuueerimisoskuse arendamine.
Matemaatika-, loodusteaduste- ja tehnoloogiaalane pädevus	Tabelite ja graafikute analüüsimine. Viiakse läbi uurimusliku õpet. Õpitakse tundma Eesti elurikkust.

Ettevõtlushpädevus	Teemade seostamine erinevate elukutsetega. Rühmatööde läbiviimine. Majandusaluste tundmaõppimine.
Õpipädevus	Probleemülesannete lahendamine. Funktsionaalse lugemisõskuse arendamine. Analüüsioskuse arendamine.

Läbivate teemade käsitlemine

Läbiv teema	Tegevused
Elukestev õpe ja karjääri planeerimine	Tutvustatakse tööd reguleerivaid õigusakte, ettevõtte ja töötaja õigusi ja kohustusi ning kohalikku majanduskeskkonda.
Keskkond ja jätkusuutlik areng	Säästva arengu printsiipide tutvustamine. Globaliseerumisega seotud nähtuste üle arutlemine. Tutvustatakse turismiga kaasnevaid keskkonnaprobleeme. Rühmatööd keskkonna ja turismi omavahelistest seostest.
Kodanikualgatus ja ettevõtlikkus	Tutvustatakse erinevaid loodusturismiga seotud ettevõtteid, tooteid teenuseid. Ekskursioon loodusturismiga tegelevatesse ettevõtetesse. Rühmatöö läbiviimine.
Kultuuriline identiteet	Arutelud, rühmatööd, esitlused Eesti erinevatest kultuuridest.
Teabekeskkond	Õpetatakse eristama olulist ebaolulisest. Artiklite ja teabeallikate kriitilise lugemine arendamine. Õpetatakse kasutama interaktiivseid teabeallikaid.
Tervis ja ohutus	Tutvustatakse turismiga kaasnevaid terviseohte ja nende vältimise võimalusi.
Väärtused ja kõlblus	Arutelud, grupitööd. Loodusturismi sihtgruppide kultuuride tutvustamine.